

**UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE
DEPARTAMENTUL DE ȘTIINȚE UMANE ȘI SOCIAL-POLITICE**

INTRODUCERE ÎN SOCIOLOGIE

****SUPPORT DE CURS****

Responsabil pentru alegerea materialelor din prezentul suport de curs
Conf. Dr. DAN DASCĂLU

Cursul nr. 1. Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a realității sociale

1.1. Cunoașterea comună a realității sociale

Efortul oamenilor de a cunoaște, de a analiza, explica și interpreta realitatea socială nu începe odată cu apariția, relativ târzie, a sociologiei și a celorlalte științe socio-umane și nu se rezumă, nici după apariția lor, la demersul acestor științe. Un anumit mod de cunoaștere a societății au oferit și oferă, de-a lungul timpului, filosofia, arta, religia. Înaintea lor însă, coexistând apoi alături de acestea ca și alături de științele socio-umane, preluând și integrând, într-un mod specific, anumite elemente de cunoaștere a socialului oferite de acestea, a apărut, s-a dezvoltat și continuă să existe o *sociologie spontană* (sau „populară”, sau „naivă”) bazată pe *cunoașterea comună* (pe *simțul comun*). În viața de zi cu zi, oamenii obișnuiți observă, analizează, evaluează și interpretează mediul social în care trăiesc. În timp, s-a format un ansamblu de cunoștințe, reprezentări, explicații, interpretări asupra unor structuri, fenomene, procese, evenimente sociale. Ele au fost produse, spontan, în cadrul activității practice a indivizilor și a grupurilor, au fost achiziționate de indivizi sau grupuri în urma experienței lor directe sau în urma proceselor de comunicare, de transmitere în cadrul familiei, a altor grupuri din care individul face parte, transmise prin sistemul educațional sau prin mass media. Unele dintre ele ajung la omul obișnuit prin procesul de difuzare, de socializare a rezultatelor științei, a operelor filosofice sau artistice.

Chiar dacă aceste cunoștințe, explicații, interpretări sunt mai puțin elaborate și imaginea pe care o oferă asupra realității sociale este mai mult sau mai puțin satisfăcătoare din punct de vedere al veridicității, ele au un rol social foarte important. Ele fundamentează orientarea acțiunii, a comportamentelor indivizilor și grupurilor în mediul social, orientează practica cotidiană a acestor indivizi și grupuri. Pe de altă parte ele au un rol foarte important în asigurarea consensului social și al comunicării sociale.

De cele mai multe ori parțiale și incomplete, diferite, uneori, mai mult sau mai puțin, de la un individ la altul și de la un grup la altul, dar având un rol social important, produse, de cele mai multe ori, de practica cotidiană și cerute de aceasta, cunoștințele despre realitatea socială elaborate de cunoașterea comună sau preluate și integrate în mod specific

de către aceasta, se cristalizează la nivelul indivizilor și grupurilor și se transmit de la o generație la alta, îmbogățite prin experiența fiecărei generații.

Sociologia spontană și cunoașterea comună (sau *simțul comun*), pe care ea se bazează, au făcut obiectul a numeroase cercetări și analize atât în sociologie cât și în psihologia socială. S-a încercat, în primul rând, definirea simțului comun. Unele dintre definiții iau în considerare mai ales modul în care sunt produse elementele care formează simțul comun și caracteristicile acestora.

Henri H. Stahl, de exemplu, consideră că sociologia simțului comun cuprinde „*acele concluzii cu privire la ei înșiși și la societatea lor, pe care le elaborează oamenii prin simplul fapt al participării lor la viața socială*” (H.H. Stahl, 1974, vol.1, p.88).

Petru Iluț afirmă că, cunoașterea la nivelul conștiinței comune, al simțului comun, al bunului simț cuprinde „*sistemul de credințe, reprezentări, cunoștințe – descrieri, explicații și interpretări – obținute în mod spontan, fără o cercetare sistematică și după metode științifice, ci pe baza activităților contextelor obișnuite (loc de muncă, familie, cerc de prieteni, organizații politice sau de altă factură etc.)*” (P. Iluț, 1997, p.9).

Pentru Ioan Mihăilescu, aparțin simțului comun „*toate ideile despre care nu știm de unde vin și pe ce se bazează, care nu pot fi demonstrate în mod sistematic*”. (I. Mihăilescu, 2000, p.7).

Aceste definiții consideră deci că ceea ce caracterizează cunoașterea comună, simțul comun, este modul spontan, nesistematic, neștiințific în care sunt produse cunoștințele și contextul în care sunt ele produse de către omul obișnuit, care context este cel al practicii cotidiene, al experienței directe în mediul social în care trăiește individul.

Alți autori, arătând modul în care se constituie simțul comun, condiționările la care este el supus, accentuează rolul social pe care îl îndeplinește. Pierre Bourdieu, de exemplu, arată că: „*Simțul comun este un fond de evidențe împărtășite de toată lumea, care asigură, în limitele unui univers social, un consens primordial cu privire la sensul lumii, un ansamblu de locuri comune (în sens larg), tacit acceptate, care fac posibilă confruntarea, dialogul, concurența și chiar conflictul, în rândul cărora un loc aparte se cuvine rezervat principiilor de clasificare, de felul marilor opoziții ce structurează modul de percepere al lumii*” (P. Bourdieu, [1997] 2001, p.111).

O definiție de care considerăm că trebuie să ținem cont este aceea dată de de Serge Moscovici și Miles Hewstone: „*Simțul comun comportă imaginile și legăturile mentale care sunt utilizate și vorbite de toată lumea când oamenii încearcă să rezolve probleme familiare sau să prevadă ieșirea din ele. Este un corpus de cunoștințe fondat pe tradiții împărtășite și îmbogățite prin mii de <observații>, de <experiențe> sancționate de către practică. În cadrul lui lucrurile primesc nume, indivizii sunt clasificați în categorii, sunt făcute în mod spontan prezumții în cursul acțiunii sau al comunicării obișnuite. Toate acestea sunt înmagazinate în limbaj, în spiritul și corpul membrilor societății*”. (S. Moscovici, M. Hewstone, 1984, p. 542)

Trebuie precizat că simțul comun nu trebuie tratat „ca ceva omogen sau chiar amorf și difuz, ci ca fiind puternic diferențiat” (T. Rotariu, P. Iluț, 1997, p. 14). Această diferențiere se referă, în primul rând, la ansamblul de cunoașteri care formează simțul comun care se situează, din punct de vedere al potențialului lor cognitiv, de la simple constatări, clișee și prejudecăți până la observații și raționamente profunde, la explicații și interpretări foarte nuanțate. În al doilea rând, sursele din care provin aceste cunoașteri sunt și ele diferite. Unele sunt rezultatul unor observații cotidiene ale oamenilor obișnuiți, ale „nespecialiștilor” în științe socio–umane, altele sunt dobândite de către indivizi în procesul comunicării în cadrul familiei, a diverselor grupuri din care fac parte, a expunerii la mass media, altele sunt „transferate” din științele socio–umane în urma procesului de difuzare socială a rezultatelor acestor științe prin sistemul educațional sau prin mijloacele comunicării de masă. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, cei care produc și care utilizează în viața cotidiană cunoașterea comună sunt foarte diferiți, ca indivizi, din punct de vedere al caracteristicilor lor socio–demografice, al statutului lor social, al nivelului de instrucție, al gradului de informare, al nivelului și volumului experiențelor sociale pe care le-au trăit. Inteligența și aptitudinea de a surprinde elementele semnificative ale unui anumit mediu social, ale unor anumite fenomene sau evenimente sunt și ele foarte diferite, ca și modul de utilizare a cunoașterii comune în activitatea cotidiană.

Serge Moscovici și Miles Hewstone (1984) aratau că simțul comun poate să apară sub două forme: o „cunoaștere de prima mână” și o „cunoaștere de mâna a doua”. Cunoașterea de prima mână, bazată pe experiența directă a subiecților, cuprinzând deci cunoștințe „produse” spontan de către membrii unui grup, fondată pe tradiție și consens, are

un caracter „naiv” în sensul că intelectul celor care o produc nu a fost „corupt” prin educație specială, prin speculație filosofică sau reguli profesionale. Pe terenul unei asemenea cunoașteri s-au născut științele care au „rafinat și cernut”, au raționalizat materialele oferite de către simțul comun. Odată cu maturizarea lor, științele s-au rupt de simțul comun, mai mult, „*l-au bulversat de sus până jos*”. Dar, are loc, în lumea contemporană, un proces de „*socializare a științei*”, adică de difuzare și însușire a ei, într-o măsură mai mare sau mai mică, la un nivel mai ridicat sau mai scăzut, de către toți membrii societății. Imagini, noțiuni, limbaje ale științei intră în bagajul intelectual al omului obișnuit. Acest fapt produce și o „*raționalizare a simțului comun*”. Apare, în felul acesta, o nouă formă a simțului comun, derivată din știință și marcată de rațiune. Ea este o cunoaștere de mână a doua pentru că asimilează elemente de o altă proveniență decât cea a simțului comun (din științe), se bazează pe aceste elemente și se supune unei autorități exterioare simțului comun, cea a științei. Se conturează și reprezentantul, purtătorul tipic al acestei noi forme a simțului comun, „*savantul amator*”, pentru care știința este o „*violon d’Ingres*”, o pasiune secundară în care caută să exceleze. El urmărește cu pasiune noutățile științifice, este un consumator asiduu al ideilor științifice popularizate pe care le achiziționează din mass media sau din alte surse.

Apariția și maturizarea științelor socio–umane și, implicit rupura lor tot mai pronunțată de simțul comun ca sursă a cunoașterii socialului (cu revenirile despre care vom vorbi în continuare), nu a însemnat o negare totală a cunoașterii comune ci, mai ales, o analiză critică a acestuia. O analiză care a încercat să pună în evidență atât mecanismele simțului comun cât și virtuțile și limitele sale.

Principalele virtuți pe care le are cunoașterea comună sunt, după Petru Iluț (1997, pp.10-13) următoarele:

1. Realitatea socio–umană care formează obiectul cunoașterii comune este direct accesibilă oamenilor obișnuiți. Este vorba despre un nivel „mezo” al existenței, a cărui observare nu presupune, în principiu, aparate și instalații speciale, spre deosebire de nivelele „micro” și „macro” ale existenței.

2. Această realitate socio–umană îi este foarte familiară observatorului obișnuit. El trăiește și acționează în acest mediu social și împărtășește credințe, explicații,

motivații, valori și simboluri comune cu ceilalți oameni care trăiesc în același mediu, în așa fel încât el este capabil să înțeleagă mai ușor gândurile și acțiunile semenilor săi.

3. Strategiile cognitive utilizate la nivelul practicii cotidiene, care produc cunoașterea comună, sunt complexe, flexibile și subtile. Este vorba despre o „*epistemologie obișnuită*”, implicită și prereflexivă „*constituită dintr-un ansamblu de propoziții și de principii care își trag forța din faptul că sunt de o soliditate care rezistă la orice probă și ne aduc un ajutor indispensabil în viața curentă*” (R. Boudon, 1990, p.231), în care avem o încredere oarbă și le utilizăm fără să ne dăm seama, considerându-le ca „venind de la sine”. Totuși, această „epistemologie obișnuită” poate, în anumite cazuri, „*să constituie un cadru impropriu și, prin urmare, să inducă derapaje ale inferenței*” (ibidem). Acest lucru se întâmplă pentru că strategiile cognitive ale simțului comun sunt, în comparație cu cele științifice, spontane, incomplete, neelaborate și mai puțin transparente, chiar dacă au multe puncte comune cu cele științifice. Aceste strategii euristice ale simțului comun fac parte din obiectul de studiu al sociologiei cunoașterii și al unui domeniu aparte al psihologiei sociale care se ocupă de problemele cogniției sociale.

4. În spațiul lor de competență, în mediul social în care trăiesc și acționează, oamenii obișnuiți se comportă ca niște „mici oameni de știință”. Constatările și explicațiile oferite de către științele socio–umane au, de foarte multe ori, corespondență la nivelul simțului comun. „*Deosebiriile dintre cele două nivele (comun și științific) în elaborarea de <teorii > sun,t adesea, mai degrabă diferențe de limbaj, de expresie*” (P. Iluț, 1997, p.12). Științele socio–umane câștigă foarte mult în planul cunoașterii prin standardizarea și rigurozitatea limbajului. Nu trebuie însă trecute cu vederea calitățile limbajului natural, flexibilitatea lui,

5. În anumite cazuri, cunoașterea comună ne poate oferi observații, analize, explicații, interpretări de o mare profunzime și subtilitate produse de nespecialiști în cunoașterea socialului care au însă un grad ridicat de „intuire” a socialului și o bogată experiență socială. Este cazul unor medici, preoți, profesori, scriitori etc.

Acceptând virtuțile cunoașterii comune, nu putem trece cu vederea limitele sale. Un punct de plecare în evidențierea acestor limite este faptul că subiectul cunoașterii comune a realității sociale este, ca și în cazul celei științifice, de altfel, parte a obiectului cunoașterii. Participând la viața socială ca agenți activi, oamenii obișnuiți „*nu pot avea*

despre ea o cunoaștere corectă, adică pe de o parte <veridică>, pe de alta <completă>” (H.H. Stahl, 1974, p. 75) în condițiile în care cunoașterea comună, spontană, nu își supune unui examen critic metodele și instrumentele, condițiile în care are loc cunoașterea și subiectul cunoașterii. Ca să folosim expresiile lui Pierre Bourdieu, la nivelul simțului comun nu are loc nici „*înțoarcerea asupra ei înșiși a gândirii gânditoare*” și nici „*obiectivarea subiectului obiectivării*”, procese care, la nivelul cunoașterii științifice, cresc șansele de a depăși dificultatea dată de situația că cel care se angajează în cunoașterea realității sociale este, în mod implacabil, parte a acestei realități.

„*Faptul că suntem implicați în lume există implicit în ceea ce gândim și spunem despre ea*” (P. Bourdieu, [1997] 2001, p.23). Acest fapt este explicat de către sociologul francez prin teoria sa asupra *habitus-ului*, el propunând următoarea definiție a acestuia: „*Condiționările asociate cu o clasă de condiții de existență produc habitusuri, sisteme de dispoziții durabile și transpozabile, structuri structurate predispușe să funcționeze ca structuri structurante, adică în calitate de principii generatoare și organizatoare de practici și de reprezentări care pot fi adaptate obiectiv la scopul lor fără a presupune urmărirea conștientă a unor scopuri și stăpânirea expresă a operațiilor necesare pentru atingerea lor, <reglate> și <regulate> în mod obiectiv fără a fi cu nimic produsul supunerii față de unele reguli și, fiind toate acestea, orchestrate în mod colectiv fără a fi produsul acțiunii organizatoare a unui dirijor*” (P. Bourdieu, [1980] 2000, pp.82-83). Experiențele trecute sunt depuse, la nivelul fiecărui individ sub forma unor „*scheme de percepție, de gândire și de acțiune*” care fac posibilă producerea tuturor gândurilor, a tuturor percepțiilor și a tuturor acțiunilor. Comparând condițiile generale care au generat un anumit habitus cu cele în care el este pus în aplicare putem explica și cunoașterea comună și, evident, limitele sale.

Raymond Boudon arată, de asemenea, referindu-se la cunoașterea socială, că „*aceasta este a unor actori sociali situați*” (R. Boudon, 1996, p.107). Ei nu sunt în situația de a contempla realitatea socială ca exterioară ci sunt caracterizați printr-o anumită poziție în societate și prin anumite dispoziții de natură cognitivă, afectivă sau etică. În procesul cunoașterii, dar și al achiziționării unor cunoașteri produse de alții, intervin *efecte de situație*, adică *efecte de poziție* și *efecte de dispoziție* care, adăugate celor de comunicare sau a celor epistemologice, în cazul producătorilor de teorii, ne fac să înțelegem condiționarea

socială a cunoașterii și modul în care se produc și sunt achiziționate idei îndoielnice, fragile sau false.

Încorporarea habitusului la nivelul individului este legat și de procesul de socializare, adică de „*procesul psihosocial de transmitere–asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor sau modelelor de comportare specifice unui grup sau unei comunități în vederea formării, adaptării și integrării sociale a unei persoane*” (L. Vlăsceanu, în C. Zamfir, L. Vlăsceanu, 1993, p.555). Prin acest proces, individul, care nu se naște membru al unei societăți, dar are anumite predispoziții, devine membru al societății. Socializarea ne apare ca „*instalarea consistentă și întinsă a unui individ în interiorul lumii obiective a unei societăți sau a unui sector al acesteia*” (P. Berger, T. Luckmann, [1966] 1994, p.179). Trebuie făcută distincția între *socializarea primară* prin care se înțelege „*prima socializare pe care individul o suportă în copilărie și datorită căreia devine un membru al societății*” și *socializarea secundară* care „*constă în orice proces posterior care permite încorporarea unui individ deja socializat în noi sectoare ale lumii obiective ale societății*” (ibidem).

Socializarea primară, care se realizează, în principal, în cadrul familiei de origine, este deosebit de importantă inclusiv pentru modalitățile ulterioare de cunoaștere a lumii în general și, evident, și ale lumii sociale. În contextul ei, copilul își apropiază subiectiv identitatea și în același timp lumea socială. În cadrul socializării primare limbajul constituie conținutul și instrumentul cel mai important. Prin limbaj sunt internalizate atât o sumă de cunoștințe cât și un anumit mod de a lega între ele conceptele, de a judeca. Limbajul uman, din punct de vedere psihologic, „*reprezintă matricea internă pe care se structurează și se dezvoltă întreaga organizare psihică a individului*” (S. Chelcea, 2000, p. 23).

Procesele de socializare secundară, desfășurate ulterior în cadrul sistemului educațional, a grupurilor de diferite tipuri a căror membru devine individul sau ca urmare a expunerii la mass media, continuă, practic pe tot parcursul vieții, socializarea. Uneori, socializarea secundară înseamnă o *desocializare* și *resocializare*, în funcție de sistemul de cunoștințe, credințe, valori, norme, modele de comportament ale al grupurilor noi în care se integrează individul și care pot fi diferite de cunoștințele, credințele, valorile, normele și modelele comportamentale achiziționate în cursul socializării primare. Este evident, deci, că

și socializarea secundară își pune amprenta asupra nivelului și modului în care oamenii cunosc realitatea, în speță realitatea socială.

Trăind și acționând într-un anumit mediu social, într-o anumită societate și în anumite grupuri sociale, individul achiziționează și utilizează în activitatea sa diferite *clișee* și *stereotipii sociale* adică „*judcăți care circulă cu o mare frecvență într-un anumit context socio-cultural și care sunt însușite și practicate de către subiecții umani luate ca atare, <gata confecționate>, fără a fi rodul experienței personale și fără a fi critic examinate degândirea proprie*” (T. Rotariu, P. Iluț, 1997, p.16). Chiar dacă, uneori, ele pot fi descrieri și evaluări corecte ale realității, de cele mai multe ori clișeele și stereotipiile sociale, prin tenta lor generalizatoare, prin pretenția lor de universalitate, deși se bazează pe o viziune particulară, limitată asupra realității sociale, au o valoare mică de adevăr și constituie unul dintre neajunsurile majore ale cunoașterii comune.

Suprageneralizarea, adică trecerea de la o concluzie oarecare, obținută într-un context specific, particular, la o generalizare cât mai larg posibilă reprezintă o practică des întâlnită la nivelul cunoașterii comune și o limită serioasă a ei. Pentru că experiența directă a oamenilor obișnuiți este limitată, spațial și temporal, „*cunoașterea comună este parcellară, incapabilă să evidențieze evoluția istorică a societății, caracteristicile generale ale colectivității umane, legitatea schimbărilor sociale*” (S. Chelcea, 2000, p.24). Totuși, simțul comun are tentația de a absolutiza constatările pe care le face pe marginea unor situații particulare așa că, chiar dacă observațiile respective pot fi corecte și pertinente, generalizarea lor este nejustificată și produce viziuni eronate asupra realității sociale.

Există, de asemenea, pericolul ca omul obișnuit să sesizeze doar legăturile aparente, uneori false, dintre diferiți factori, variabile legate de fenomenele, procesele, evenimentele sociale pe care le observă. Este vorba, deci, nu doar de posibilitatea apariției unor generalizări nejustificate, bazate pe o viziune parțială, limitată, ci și de incapacitatea de a sesiza, uneori, legăturile reale și cu adevărat importante între factorii explicativi ai unei anumite realități sociale observate. În cunoașterea comună este implicată, într-o mare măsură, subiectivitatea celor care o practică. Interesele, aspirațiile, valorile individuale sau de grup pot deforma modul de percepere al realității. Poate să apară o anumită selectivitate în ceea ce privește perceperea aspectelor legate de fenomenul, procesul, evenimentul observat. Sunt mai ușor sesizate și reținute acele informații care concordă cu anumite

credințe, opinii, prejudecăți, cunoștințe pe care omul le posedă deja ca urmare a experienței sale anterioare sau a cunoașterii pe care a achiziționat-o în timp și care i-a parvenit pe diferite căi. Poate să apară, de exemplu, așa numita *viziune de tunel*, adică explicarea unei anumite situații doar printr-un anumit detaliu, considerat, în mod nejustificat semnificativ, și neluarea în considerare a altor elemente, uneori determinante. *Caracterul pasional al cunoașterii comune*, faptul că oamenii obișnuiți nu se mulțumesc doar să constate o anumită realitate socială ci au față de ea anumite atitudini, răstălmăcind-o uneori, faptul că omul obișnuit „*judecă permanent sub semnul și sub prisma intereselor lui omenești, de clasă și personale, cu asprime, cu bunăvoință, cu iubire sau cu ură*” (H.H. Stahl, 1974, p. 77), limitează valoarea euristică a rezultatelor acestui tip de cunoaștere.

Mai mult decât atât, mulți dintre oamenii obișnuiți sunt tentați să acorde mai multă încredere reprezentărilor asupra societății constituite la nivelul cunoașterii comune, rezultate fie din experiența lor directă fie achiziționate în procesul comunicării sociale decât imaginii despre societatea în ansamblu sau despre unul sau altul dintre subsistemele ei oferite de către sociologie sau de alte științe sociale. Scepticismul față de posibilitățile sociologiei științifice, manifestată la nivelul celor care nu cunosc și nu recunosc specificul și valoarea acestei științe, se datorează faptului că, de multe ori, omul obișnuit se consideră „*un sociolog înăscut*” și este „*predispus a crede că fenomenele de care se ocupă sociologia îi sunt familiare*” (H.H. Stahl, 1974, vol. 1, p.77), iar cunoașterea asupra lor pe care o posedă este superioară celei științifice.

Una dintre limitele cele mai serioase ale cunoașterii comune este legată de lipsa ei de precizie. În primul rând este vorba de utilizarea în cadrul ei a unor concepte vagi, a căror conținut și sferă nu sunt strict delimitate, care au și circulă în mai multe sensuri. În plus, la nivelul cunoașterii comune, enunțurile nu sunt bazate pe măsurare sistematică, pe observația metodică a realității.

Studiile de psihologie socială dedicate cogniției sociale au pus în evidență o serie de mecanisme cognitive prezente la nivelul simțului comun și care produc erori cognitive (vezi T. Rotariu, P. Iluț, 1997, pp. 16-20). Printre asemenea mecanisme trebuie să amintim .

Efectul falsului consens, referitor la faptul că indivizii au tendința de a se considera, în ceea ce privește acțiunile, judecățile, modul lor de comportare, mult mai

asemănători cu semenii lor decât sunt în realitate. Oamenii supraestimează gradul lor de acord cu ceilalți pentru că astfel își întăresc credința că judecățile și conduita lor sunt normale și corecte.

Efectul încadrării sau al cadrului de referință care constă în aceea că prejudecățile și aprecierile noastre cu privire la diferite obiecte, persoane, instituții, probleme sociale sunt în mare măsură afectate de modul în care este prezentată informația despre ele, de ponderea pe care o au atributele pozitive și negative care ni se oferă despre ele.

Efectul ancorării legat de faptul că, în judecățile noastre apreciative, contează punctul de referință de la care pornim.

Efectul simulării mentale constând în faptul că reacțiile noastre la diferite evenimente depind nu doar de evenimentul în sine ci și de scenariile alternative pe care le provoacă în mintea noastră. De exemplu, atunci când este vorba despre evenimente nedorite, oamenii sunt înclinați să simuleze mental alternative episodice opuse, de tipul „ce altceva ar fi putut face”, „cum s-ar fi putut evita evenimentul”. Se pare că, cu cât oamenii construiesc mai ușor și mai repede asemenea scenarii alternative, cu atât ei vor resimți mai multă compasiune pentru cei implicați în asemenea evenimente neplăcute.

Cu toate virtuțile, recunoscute, ale cunoașterii comune, cu toate că ea oferă, uneori, observații, explicații, interpretări interesante, subtile, profunde, cu toate că simțul comun orientează activitatea cotidiană a oamenilor obișnuiți, că este un factor important al asigurării consensului social, limitele serioase pe care le are, mecanismele sale specifice producătoare de erori, fac necesară depășirea cunoașterii comune prin cunoașterea științifică a realității sociale. Doar aceasta poate să ofere o cunoaștere adecvată a societății, o înțelegere și o explicație suficientă a structurilor, fenomenelor și proceselor sociale. Performanțele ei depășesc cu mult pe cele ale cunoașterii comune.

1.2. Cunoașterea științifică a realității sociale

Karl Jaspers considera, în 1949, că „știința prezintă trei caracteristici indispensabile: ea este cunoaștere metodică, riguros certă și universal valabilă” (K. Jaspers, [1949], 1986, p. 167). A cunoaște științific înseamnă a a fi, concomitent, conștient de metoda prin care este dobândită cunoașterea, de măsura în care ne putem fundamenta pe această metodă și îi putem indica limitele. „În mod științific – spunea filosoful german – cunosc numai ceea ce știu în mod riguros cert”. Astfel pot fi sesizate ceea ce este incert, probabil sau improbabil. De asemenea, cunoașterea științifică este universal valabilă, cunoștințele științifice se răspândesc pretutindeni și rămân aceleași pentru că ele pot fi experimentate în mod riguros și împărtășite „de către orice intelect”.

La baza cunoașterii științifice, a sistemului științific, stau câteva principii, câteva postulate acceptate de majoritatea comunității științifice, inclusiv de către cei mai mulți dintre cercetătorii din domeniul științelor sociale. Ele s-au cristalizat încă din perioada de afirmare a științei moderne și sunt valabile și astăzi. Dintre aceste principii trebuie să amintim următoarele:

1. *Principiul realismului*, conform căruia lumea înconjurătoare există independent de observația noastră, nu este creată de simțurile noastre.

2. *Principiul determinismului*, care stipulează că relațiile din lumea înconjurătoare sunt organizate în termeni de cauză-efect.

3. *Principiul cognoscibilității*, după care lumea poate fi cunoscută prin observații obiective.

Scopul științei, spunea Karl R. Popper în 1957, „este să găsească explicații satisfăcătoare, pentru orice ni se pare că are nevoie de explicație” (K. R. Popper, [1985] 2000, p.172). Cunoașterea științifică urmărește determinarea naturii fenomenelor și a modurilor de manifestare a legităților care guvernează un anumit domeniu. Ea se realizează în mod sistematic, cu ajutorul unor instrumente specifice, pe baza unei metodologii de cercetare.

„Cercetarea științifică este un proces de căutare sistematică de informații, de formulare de cunoștințe, de elaborare de teorii și de testare a acestora, în legătură cu un anumit domeniu de interes” (I. Mărginean, 2000, p. 18).

Cercetarea științifică în domeniul științelor sociale respectă aceste cerințe generale, chiar dacă ea are un anumit specific care ține de domeniul deosebit al acestor științe. Ceea ce caracterizează designul cercetării în științele sociale, consideră G. King, R. Keohane și S. Verba, sunt patru caracteristici:

1. *Obiectivul cercetării îl constituie formularea de inferențe.* Cercetarea științifică urmărește să producă inferențe descriptive sau explicative bazându-se pe informația empirică despre lume.

2. *Procedurile sunt publice.* Cercetarea științifică folosește metode ce sunt explicite, codificate și publice pentru a genera și utiliza date, iar valoarea acestor metode poate fi determinată.

3. *Concluziile sunt incerte.* Estimarea incertitudinii asociate oricărei descrieri a lumii reale, precum și oricărei inferențe despre efectele cauzale din lumea reală face posibilă interpretarea și evaluarea cercetării.

4. *Caracterul științific este dat de metoda folosită.* Caracterul științei este dat de metode și reguli, nu de obiectul de studiu al cercetării respective.

(după **G. King, R. Keohane, S. Verba**, [1994] 2000, pp. 21-23)

Demersurile epistemologice au evidențiat o serie de alte elemente care conturează caracterul științific al cercetării în domeniul științelor sociale. Achim Mihailescu le sintetizează în felul următor:

(1) Explicațiile și interpretările științifice trebuie fundamentate, atât de mult cât este posibil, pe observații concrete, factuale.

(2) Orice explicație, teorie, interpretare ce vine în contradicție cu o evidență ulterioară trebuie respinsă sau modificată.

(3) Mărturiile științifice trebuie să provină din surse competente.

(4) În cazul unor condiții constante, unul și același fapt trebuie să fie observat de oameni diferiți.

(5) Observațiile trebuie repetate și astfel confirmate.

(6) Dovada științifică asigură o bază pentru prezicerea cu o anumită precizie a repetării unui fapt.

(7) În domeniul științei nu există adevăruri absolute; concluziile științei sunt tentative iar adevărul lor este limitat de condiții particulare de timp și spațiu.

(A. Mihu, 1992, p.13)

Pentru științele sociale, efortul de a-și defini și impune statutul epistemologic este foarte important. În cazul sociologiei, de exemplu, disciplină „tânără”, apărură de abia în secolul al XIX-lea, răspunsul la întrebarea privind noutatea pe care o aduce în contextul științelor sociale se referă și la științificitatea sa. „*Primul răspuns – arăta Raymond Aron – ar consta în a defini originalitatea sociologiei prin voința de rigoare științifică, prin grija și scrupulele de metodă, prin efortul de a nu afirma nici un lucru despre care să nu fim siguri că l-am demonstrat*”(R. Aron, [1962] 1971, p. 1).

Diferența dintre cunoașterea științifică și cunoașterea comună, precum și performanțele euristice net superioare ale primeia, sunt recunoscute de către majoritatea cercetătorilor în științele sociale. Asupra raportului dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică există însă poziții diferite. Cerința lui Émile Durkheim, formulată la sfârșitul secolului al XIX-lea în *Rgulile metodei sociologice*, de ruptură absolută a sociologiei de simțul comun, de debarasare a sociologului de modurile de a gândi specifice simțului comun, sunt împărtășite de foarte mulți cercetători ai realității sociale. La o altă extremă, *etnometodologia*, orientare sociologică propusă, în a doua jumătate a secolului XX de către studiile lui Harold Garfinkel și ale altora, face din simțul comun obiectul predilect al cercetării sociologice. Simțul comun reprezintă o realitate socială care nu poate fi trecută cu vederea. Uneori el poate fi un punct de plecare pentru cercetarea științifică a realității sociale. Însăși mecanismele, modul de constituire, rolul său social trebuie abordate de sociologie dar și de alte științe sociale. Trebuie însă subliniată distincția dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică. „*Așadar, relația dintre cele două tipuri de cunoaștere este dialectică, de negare și preluare, implicând <ruptura>, dar și <continuitatea>*” (S. Chelcea, 2001, p.29)

REZUMAT:

Acest prim capitol și-a propus să privescă comparativ cunoașterea comună și cunoașterea științifică a realității sociale, evidențiind câteva dintre caracteristicile acestora. Cunoașterea comună, sau simțul comun, specifică oamenilor obișnuiți, generată de practică spre folosul practicii cotidiene, are o serie de „virtuți” și un rol social important. Ea are

însă și o serie întreagă de limite care o fac să ofere o imagine parțială, superficială și uneori eronată asupra mediului social. Apariția sociologiei și a celorlalte științe socio-umane a impus un mod sistematic, riguros, metodic de cunoaștere a societății, capabil să permită o înțelegere mai profundă, mai exactă și mai utilă a acesteia. Pentru a înțelege ce înseamnă cunoașterea științifică a realității sociale putem, pentru început, să o comparăm cu simțul comun.

TERMENI CHEIE:

- **Cercetare științifică**
- **Cunoaștere comună (simț comun)**

LECTURI PROPUSE:

ÉMILE DURKHEIM : Despre metoda sociologică

Suntem atât de puțin obișnuiți să tratăm faptele sociale în mod științific, încât anumite propoziții conținute în această lucrare riscă să surprindă pe cititor. Totuși, dacă există o știință a societăților, trebuie să ne așteptăm ca ea să nu consistă într-o simplă parafrază a prejudecăților tradiționale, ci să ne facă să vedem lucrurile altfel de cum apar omului de rând; căci obiectul fiecărei științe este de a face descoperiri și orice descoperire deconcertează mai mult sau mai puțin opiniile acceptate. Deci, în afară de cazul că i s-ar da simțului comun în sociologie o autoritate pe care nu o mai are de multă vreme în celelalte științe – și nu se vede de unde i-ar putea veni – trebuie ca savantul să ia în mod categoric hotărârea de a nu se lăsa intimidat de rezultatele la care îl duc cercetările sale dacă au fost urmate metodic. Dacă a căuta paradoxul este treabă de sofist, a-l evita când este impus de fapte este isprava unui spirit fără curaj sau fără încredere în știință.

Din nenorocire este mai ușor să admiți această regulă în principiu și în mod teoretic decât să o aplici cu perseverență. Suntem încă prea obișnuiți să tranșăm toate aceste întrebări după sugestiile simțului comun, pentru ca să-l putem ține cu ușurință la distanță de discuțiile sociologice. Atunci când credem că ne-am eliberat de el, ni se impun judecățile sale fără să observăm. Doar o practică îndelungată și specială poate să prevină

asemenea slăbiciuni. Iată ce pretindem noi cititorului să binevoiască să nu piardă din vedere. Să aibă totdeauna prezent în minte faptul că modurile de a gândi cu care este obișnuit sunt mai degrabă contrare decât favorabile studiului științific al fenomenelor sociale și, în consecință, să fie atent la primele sale impresii. Dacă li se abandonează fără rezistență, riscă să ne judece fără a ne fi înțeles. Astfel ar putea să ajungă să ne acuze că am ajuns să justificăm crima sub pretextul că facem din ea un fapt normal de sociologie. Totuși obiecția ar fi puerilă. Căci dacă este normal ca în orice societate să existe crime, nu e mai puțin normal ca ele să fie pedepsite. Instituirea unui sistem represiv nu este un fapt mai puțin universal decât existența unei criminalități, nici mai puțin indispensabil sănătății colective. Pentru ca să nu existe crime ar trebui o nivelare a conștiințelor individuale care, din rațiuni pe care le vom găsi mai jos, nu este nici posibilă, nici de dorit; dar pentru a nu exista represiune ar trebui o lipsă de omogenitate morală care nu se poate împăca cu existența unei societăți. Numai că, plecând de la faptul că crima este detestată și detestabilă, simțul comun trage de aici concluzia, în mod greșit, că nu ar putea să dispară complet. Cu simplismul său obișnuit, el nu concepe ca un lucru care îi repugnă să poată avea o oarecare rațiune de a fi util, și totuși nu e nici o contradicție în aceasta. Nu sunt oare în organism funcțiuni respingătoare, al căror joc regulat este necesar sănătății individuale? Oare noi nu detestăm suferința? Și totuși, o ființă care nu ar cunoaște-o ar fi un monstru. Caracterul normal al unui lucru și sentimentele respingătoare pe care le inspiră pot fi chiar solidare. Durerea este un fapt normal, cu condiția de a nu fi iubită; dacă crima este normală, este cu condiția de a fi urâtă. Metoda noastră nu are nimic revoluționar. Ea este, într-un sens esențial conservatoare, pentru că ea consideră faptele sociale ca lucruri, a căror natură, oricât de suplă și maleabilă ar fi, nu este totuși modificabilă după voință. Cu atât mai periculoasă este doctrina care nu vede în faptul social decât produsul unor combinații mentale, pe care un simplu artificiu dialectic îl poate răsturna într-o clipă.

(Émile Durkheim, [1985] 1974, *Regulile metodei sociologice*, Ed științifică, București, trad. C. Sudețeanu, pp. 35-37)

PIERRE BOURDIEU: *Simțul comun*

Rezultă că lumea simțului comun își merită cu adevărat denumirea: este singurul loc cu adevărat comun în care pot să se regăsească, printr-o excepție, și să găsească, așa cum se spune, un teren de înțelegere cei care se află cantonați în el, dat fiind că nu au acces la dispoziția scolastică și la cuceririle istorice ale lumilor savante, ca și toți cei care participă la unul sau altul dintre universurile scolastice (și cărora el le oferă, în plus, singurul referent și singurul limbaj comun pentru a vorbi între ei despre ce se întâmplă înăuntrul fiecăruia dintre aceste universuri închise în jurul idiosincraziei și idiolectului lor). Simțul comun este un fond de evidențe împărtășite de toată lumea, care asigură, în limitele unui univers social, un consens primordial cu privire la sensul lumii, un ansamblu de locuri comune (în sens larg), tacit acceptate, care fac posibilă confruntarea, dialogul, concurența și chiar conflictul, în rândul cărora un loc aparte se cuvine rezervat principiilor de clasificare, de felul marilor opoziții ce structurează modul de percepere al lumii.

Aceste scheme de clasificare (structuri structurante) sunt, în esență, produsul încorporării structurilor diviziunilor fundamentale care organizează ordinea socială (structuri structurate). Fiind prin urmare, comune tuturor agenților inserați în această ordine, ele sunt ceea ce face posibil acordul în dezacordul unor agenți situați pe poziții opuse (înalte/joase, vizibile/obscure, rare/comune, bogate/sărace etc.) și caracterizate prin proprietăți distinctive, ele însele diferite sau opuse în interiorul spațiului social. Altfel spus, aceste scheme sunt ceea ce face ca toți indivizii să poată să se refere la aceleași opoziții (de exemplu, sus/jos, înalt/mărunt, rar/comun, ușor/greu, bogat/sărac etc.) pentru a gândi lumea și propria lor poziție în cadrul acestei lumi, fie atribuind, uneori, semne și valori opuse termenilor pe care-i pun în opoziție, aceeași libertate de comportare putând fi, astfel, percepută de unii ca „lipsă de jenă”, nepoliticoasă, grosolană, iar de alții ca „lipsă de fasoane”, simplă, fără mofturi, pe față.

Simțul comun este în mare parte național, pentru că majoritatea marilor principii de diviziune au fost, până acum, inculcate sau consolidate de instituții școlare a căror principală misiune este aceea de a construi națiunea ca populație înzestrată cu aceleași „categorii”, deci cu același simț comun. Profunda nedumerire pe care cineva o simte într-o țară străină, și care nu este surmontată complet de cunoșterea limbii, se datorează în mare parte nenumăratelor mici decalaje dintre lumea așa cum se prezintă ea clipă de clipă și sistemul de dispoziții și așteptări constitutiv pentru simțul comun. Existența

unor câmpuri transnaționale (mai cu seamă științifice) creează simțuri comune specifice, care pun la îndoială simțul comun național, favorizând apariția unei viziuni scolastice asupra lumii (aproape) comună tuturor scholars din toate țările.

(P. Bourdieu, [1997] 2001, *Meditații pascalienne*, Ed. Meridiane, București, pp. 110-111)

HENRI H. STAHL: *Caracterul „iluzoriu” al cunoașterii spontane*

Omul, repetăm, este un luptător al vieții sociale. El nu poate fi conceput stând retras permanent în „turnul său de fildeș” pentru a contempla de acolo, cu seninătate, felul cum se desfășoară drama omenirii, ci dimpotrivă, el coboară între oameni, intră în vălmășagul vieții, caută să-și asigure pozițiile pe care le socotește mai prielnice. Mai mult decât atât, se asociază sau se trezește gata asociat cu alte grupe de oameni, a căror soartă o împărtășește.

Solidar cu clasa și grupul său, în luptă cu clasele și grupele rivale, urmărind pe deasupra și salvarea interesului său personal, societatea nu i se poate înfățișa decât ca un neconținut sistem de relații ce trebuiesc stabilite care pot fi modificate prin efortul voinței sale. „Autor și actor al propriei drame”, cum spune Marx, omul nu poate să lupte decât dacă este totdeauna încălzit de flacăra entuziasmului, de lumina nădejzii, de înverșunarea urii. Ceea ce îi trebuie în această luptă nu este câtuși de puțin „adevărul”, ci „stimulentul”. În marele iureș al faptelor sociale are șanse de izbândă acela care este în stare să nu slăbească încheștarea. Dacă din întâmplare îl stimulează mai mult iluzia decât adevărul, atunci el va prefera să creadă în iluziile sale decât în adevăr.

Tot astfel înfrântul se va putea mai ușor consola cu o iluzie, decât cu „crudul adevăr”.

Este aici o deosebire cât se poate de importantă față de ceea ce constatăm analizând condițiile cunoașterii fenomenelor naturii. Acolo nu are nimeni interesul să se înșele. Un vânător de pildă are interesul să fie un cât mai bun cunoscător al moravurilor animalelor pe care vrea să le vâneze. Un agricultor, un cât mai bun cunoscător al botanicii. Un metalurgist un cât mai bun cunoscător al mineralogiei. Aceasta nu înseamnă că el va

ajunge totdeauna să cunoască adevărul. Căci și aici omul se poate înșela, căzând pradă iluziilor. Dar în tot cazul nu are interesul de a se autoînșela.

Pe când dimpotrivă, în lumea socială, omul are deseori acest interes.

Această „conștiință falsă”, această „cunoaștere iluzorie” a omului în viața sa socială, tocmai pentru că joacă un rol funcțional vital, trebuie să fie o înșelare de bună credință. Ori ce dubiu asupra adevărului iluziei, anulează însăși posibilitatea ca iluzia să-și îndeplinească rolul funcțional. Ne putem da seama de aceea, cât de greu, uneori chiar cât de primejdios va fi să punem în lucrare ”dubiul metodic” și să luptăm împotriva evidențelor bunului simț. Deranjăm astfel mecanisme care fără îndoială sunt esențiale pentru buna funcționare a vieții sociale și pretindem o operație de dedublare a vieții sociale și care nu poate fi ușor înfăptuită.

Cu toate acestea, Sociologia științifică este sau nu este, poate sau nu poate fi, după cum îndeplinește sau nu această condiție.

(H.H. Stahl, 1974, Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici, vol. 1, Ed. Științifică, București, p. 78)

GARY KING, ROBERT KEOHANE, SIDNEY VERBA : *Definirea cercetării științifice în cadrul științelor sociale*

Definiția pe care o dăm „cercetării științifice” este un model ideal pentru care oricare cercetare realizată, fie ea cantitativă sau calitativă, oricât de atent proiectată și pusă în aplicare, este doar o aproximație. Cu toate acestea, avem nevoie de o definiție a unei cercetări bine făcute, pentru care putem folosi atributul „științific”. Acest cuvânt are multe conotații considerate nepotrivite sau de-a dreptul scandaloase de către unii cercetători calitativiști. De aceea vom oferi o definiție explicită a conceptului. Cum ar trebui să fie clar deja, nu considerăm cercetarea cantitativă ca fiind inerent mai „științifică” decât cea calitativă. Cercetarea de calitate – științifică, cu alte cuvinte – poate fi calitativă sau cantitativă ca stil. În ceea ce privește designul însă, cercetarea științifică are următoarele patru caracteristici:

1.Obiectivul cercetării îl constituie formularea de inferențe. *Cercetarea științifică urmărește să producă inferențe descriptive sau explicative bazându-se pe informația*

empirică despre lume. Descrierea detaliată a fenomenelor este adesea indispensabilă cercetării științifice, dar simpla acumulare de fapte nu este suficientă.

Datele pot fi culese (cu ajutorul unor metode cantitative sau calitative) în mod mai mult sau mai puțin sistematic, dar definiția dată de noi științei include încă un pas, anume încercarea de a trage concluzii mai generale privitoare la ceva care nu este direct observat, pornind de la datele colectate. Aceste concluzii pot presupune inferențe descriptive – utilizarea datelor disponibile pentru cunoașterea altor fenomene, neobservabile. De asemenea, aceste concluzii pot lua forma inferențelor cauzale – cunoașterea cauzelor și a mecanismelor cauzale, pornind de al datele colectate. Domeniul inferențelor poate fi restrâns în timp sau spațiu – comportamentul electoral al alegătorilor din SUA după 1960, mișcările sociale din Europa de după 1989 – sau poate fi extrem de larg – comportamentul uman de după inventarea agriculturii. În ambele cazuri, trăsătura distinctivă a cercetării științifice este obiectivul specific, anume formularea de inferențe care să ne permită să vedem dincolo de datele adunate.

2. Procedurile sunt publice. *Cercetarea științifică folosește metode ce sunt explicite, codificate și publice pentru a genera și analiza date, iar valoarea acestor metode poate fi determinată. O mare parte din cercetarea realizată în stilul calitativ respectă mai puține reguli precise privind producerea de inferențe bazate pe cercetarea empirică. Așa cum a evidențiat Robert K. Merton ([1949] 1968; 71-72), „analiza sociologică a datelor calitative se cantonează într-o lume privată a unor percepții misterioase și a unor profunzimi imposibil de exprimat ... [Cu toate acestea,] știința ...ține de domeniul public, nu de cel privat”. Afirmatia lui Merton nu este valabilă pentru oricare din studiile calitative (din nefericire, este adevărată chiar și pentru unele din studiile cantitative), dar multe astfel de studii sunt proiectate și se desfășoară ca și cum n-ar urma nici o metodă – uneori chiar de parcă utilizarea explicită a unor metode ar diminua creativitatea autorului. Cu toate acestea, folosirea unor metode nu poate fi evitată Uneori, cercetătorii observă anumite fenomene, își pun o serie de întrebări, după care formulează inferențe asupra lumii și asupra cauzelor și efectelor. Dacă metoda și logica observației unui cercetător sunt lăsate implicite, comunitatea științifică nu are nici o modalitate de a verifica validitatea demersului. Nu pot fi verificate criteriile utilizate pentru selectarea și înregistrarea observațiilor, modul de prelucrare a datelor obținute și nici logica după care au fost trase*

concluziile. Metodele folosite în aceste cercetări nu pot fi învățate de alții, iar rezultatele nu pot fi reproduse. Oastfel de cercetare nu este un act public. Indiferent dacă este sau nu o lectură plăcută, contribuția unei astfel de cercetări la științele sociale este nulă.

Orice metodă – explicită sau nu – are propriile limite. Avantajul explicitării operațiilor este că aceste limitări pot fi înțelese și, în măsura posibilităților, depășite. În plus, metodele explicitate astfel pot fi transmise și altora. Acest lucru permite ca rezultatele cercetărilor diferitelor persoane sau grupuri să fie comparate, permite reproducerea proiectelor de cercetare și mai ales permite cercetătorilor să învețe unii de la alții.

3. Concluziile sunt incerte. Prin definiție, inferența este un proces imperfect. Scopul ei este folosirea datelor calitative sau cantitative pentru a dobândi cunoașterea despre universul care a produs datele respective.

Obținerea de concluzii perfect sigure din date incerte este, evident, imposibilă. Într-adevăr, incertitudinea este un aspect central al oricărei cercetări și al oricărei cunoașteri a lumii. Fără a fi însoțită de o estimare a incertitudinii asociate, orice descriere a lumii reale, precum și orice inferență despre efectele cauzale din lumea reală sunt imposibil de interpretat. Un cercetător care nu abordează direct problema incertitudinii sugerează fie că posedă o cunoaștere perfectă a subiectului cercetat, fie că nu are idee despre cât de sigure sau nesigure sunt rezultatele cercetării sale. În ambele cazuri însă, formularea de inferențe fără o estimare a incertitudinii asociate nu constituie știință în înțelesul pe care-l dăm acestui termen.

4. Caracterul științific este dat de metoda folosită. În fine, cercetarea științifică aderă la un set de reguli de inferență de care depinde în fond validarea sa. Explicarea celor mai importante dintre aceste reguli este unul din obiectivele majore ale acestei cărți. Caracterul „științei” este dat de metode și reguli, nu de obiectul de studiu, din moment ce putem folosi aceste metode pentru a studia practic orice. Acest lucru a fost recunoscut cu mai bine de un secol în urmă, când Karl Pearson (1892; 16) a explicat că „amploarea științei este nelimitată; materialul său este fără sfârșit; fiecare grup de fenomene naturale, fiecare fază a vieții sociale, fiecare stadiu al unei evoluții trecute sau viitoare, toate constituie material pentru știință. Unitatea științei constă în metodă, nu în materialul de studiu”

Aceste caracteristici ale științei au și o altă implicație: știința, în adevăratul sens al cuvântului, este o activitate socială. Fiecare cercetător sau echipă este limitat în cunoaștere sau capacitate de înțelegere, iar greșelile nu pot fi evitate; cu toate acestea, respectivele greșeli vor fi observate și corectate de alții. Înțelegerea caracterului social al științei poate avea efecte eliberatoare, deoarece înseamnă că nu trebuie neapărat ca activitatea fiecăruia dintre noi să se ridice deasupra oricărei critici pentru a reprezenta o contribuție importantă fie la descrierea unei probleme, fie la conceptualizarea acesteia, la construcția teoretică sau la evaluarea teoriilor. Atât timp cât activitatea noastră abordează probleme de interes general pentru comunitatea științifică și se bazează pe metode explicate pentru a formula inferențe care sunt în concordanță cu regulile științei și cu informația existentă, este foarte probabil că rezultatul nu va fi neglijabil. Până și contribuția unui articol minor poate fi mai mare decât a unei „opera magna” închisă pe vecie într-un sertar sau în memoria unui computer.

(G. King, R. Keohane, S. Verba, [1994] 2000, *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iași, pp. 21-23)

BIBLIOGRAFIE :

1. **ARON, Raymond**, [1962] 1971, „Despre sociologie”, în *Sociologia franceză contemporană*, antologie întocmită de I. Aluș și I. Drăgan, Ed. Politică, București
2. **BERGER, Peter, LUCKMANN, Thomas**, [1966] 1994, *La construction sociale de la réalité*, Ed. Meridiens Klincksieck, Paris
3. **BOURDIEU, Pierre**, [1980] 2000, *Simțul practic*, Institutul European, Iași
4. **BOURDIEU, Pierre**, [1994] 1999, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, Ed. Meridiane, București
5. **BOURDIEU, Pierre**, [1997] 2001, *Meditații pascalienne*, Ed. Meridiane, București
6. **BOUDON, Raymond**, 1986, *L'ideologie ou l'origine des idées reçues*, Ed. Fayard, Paris
7. **BOUDON, Raymond**, 1990, *L'art de se persuader des idées douteuses, fragiles ou fausses*, Ed. Fayard, Paris
8. **BOUDON, Raymond (și alții)**, 1995, *Dictionnaire de la sociologie*, Larousse, Paris

9. **CHELCEA, Septimiu**, 2001, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
10. **DURKHEIM, Émile**, [1895] 1974, *Regulile metodei sociologice*, ed. Științifică, București
11. **FERRÉOL, Gilles (și alții)**, 1995, *Dictionnaire de sociologie*, Armand Colin, Paris
12. **GIDDENS, Anthony**, [1997] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București
13. **ILUȚ, Petru**, 1997, *Abordarea calitativă a socioumanului*, Ed. Polirom, Iași
14. **ILUȚ, Petru**, 2000, *Iluzia localismului și localizarea iluziei. Teme actuale ale psihosociologiei*, Ed. Polirom, Iași
15. **JASPERS, Karl**, 1986, *Texte filosofice*, Ed. politică, București
16. **KING, Gary, KEOHANE, Robert, VERBA, Sidney**, [1994] 2000, *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iași
17. **KUHN, Thomas, S.**, [1970] 1976, *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. științifică și enciclopedică, București
18. **KUHN, Thomas S.**, [1977] 1982, *Tensiunea esențială. Studii despre tradiție și schimbare în știință*, Ed. științifică și enciclopedică, București
19. **MARSHALL, Gordon (ed)**, [1998] 2003, *Dicționar de sociologie Oxford*, Ed. Univers enciclopedic, București
20. **MĂRGINEAN, Ioan**, 2000, *Proiectarea cercetării sociologice*, ed. Polirom, Iași
21. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București
22. **MOSCOVICI, Serge, HEWSTONE, Miles**, 1984, „De la science au sens commun”, în S. Moscovici (ed.), *Psychologie sociale, P.U.F., Paris*
23. **MIHU, Achim**, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
24. **POPPER, Karl R.**, [1985] 2000, *Filosofie socială și filosofia științei*, antologie întocmită de D. Miller, Ed. Trei, București
25. **ROTARIU, Traian, ILUȚ, Petru**, 1997, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Ed. Polirom, Iași
26. **STAHL, Henri H.**, 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale, vol 1*, Ed. științifică, București

Bibliografie recomandată studenților:

1.CHELCEA, Septimiu, 2001, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București, pp. 18-42

2.ROTARIU, Traian, ILUȚ, Petru, 1997, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Ed. Polirom, Iași, pp. 12-20

3.STAHL, Henri H., 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale, vol 1*, Ed. științifică, București, pp. 72-89

Dicționar

Simțul comun : „*Simțul comun comportă imaginile și legăturile mentale care sunt utilizate și vorbite de toată lumea când oamenii încearcă să rezolve probleme familiare sau să prevadă ieșirea din ele. Este un corpus de cunoștințe fondat pe tradiții împărtășite și îmbogățite prin mii de <observații>, de <experiențe> sancționate de către practică. În cadrul lui lucrurile primesc nume, indivizii sunt clasificați în categorii, sunt făcute în mod spontan prezumții în cursul acțiunii sau al comunicării obișnuite. Toate acestea sunt înmagazinate în limbaj, în spiritul și corpul membrilor societății*”. (S. Moscovici, M. Hewstone, 1984, p. 542)

Cercetarea științifică: „*Cercetarea științifică este un proces de căutare sistematică de informații, de formulare de cunoștințe, de elaborare de teorii și de testare a acestora, în legătură cu un anumit domeniu de interes*” (I. Mărginean, 2000, p. 18).

Întrebări recapitulative:

Încercați ca, pe baza informațiilor cuprinse în acest curs, să răspundeți, în scris, pe scurt, la următoarele întrebări:

- 1. De ce este necesară sociologia spontană ?**
- 2. Care sunt meritele cunoașterii comune a realității sociale ?**
- 3. Care sunt limitele cunoașterii comune a realității sociale ?**
- 4. Prin ce se caracterizează cunoașterea științifică a realității sociale ?**
- 5. Care este relația între cunoașterea științifică și cunoașterea comună a realității sociale ?**

Capitolul 2. Sociologia – știință a realității sociale

2.1. Specificul sociologiei ca știință

Apărută în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sociologia are deja o istorie. Cu toate acestea, nu s-a cristalizat încă o definiție unanim acceptată a acestei științe. De mai bine de un secol și jumătate continuă discuțiile asupra definirii sociologiei, asupra specificului ei ca știință, asupra obiectului și metodelor sale. Aceste discuții nu înseamnă însă o incapacitate a sociologiei de a se afirma ca o știință, de a-și îndeplini rolul său, important, în contextul științelor sociale, ci doar o consecință a complexității obiectului de studiu pe care și-l propune sociologia, o consecință a varietății modurilor în care sociologii au abordat acest obiect, a perspectivelor teoretice diferite prin care ei au încercat să explice ceea ce se petrece în realitatea socială privită în ansamblul ei sau doar în anumite sectoare asupra cărora s-au oprit cercetătorii.

Sociologia a apărut într-o perioadă în care existau deja științe sociale speciale (istoria, economia politică). Sociologii au afirmat că ei și știința propusă de ei reprezintă ceva nou. Această originalitate, considerau ei era legată, în primul rând, de voința de rogoare științifică, prin grija față de metode, prin efortul de a nu afirma nimic care să nu fi fost demonstrat prin fapte. Încercând să-și precizeze obiectul de studiu, care este realitatea socială în ansamblul său, sociologia își propune trei obiective: *„definirea și analiza fenomenului social în sine, apoi determinarea caracterelor proprii fiecărei structuri sau tuturor structurilor sociale și în fine așezarea diferitelor structuri sociale în cadrul evoluției istorice”* (Raymond Aron, [1962] 2003, *18 lecții despre societatea industrială*, Ed. ALL, București, p. 17).

În încercarea sa de a defini sociologia, Georges Gurvitch arăta că domeniul sociologie este *realitatea socială*, ireductibilă la orice altă realitate. Aceasta *„se afirmă, înainte de toate, în fenomenele sociale totale sau totalități în devenire – focare de frământare vulcanică, cuprinse într-o mișcare de flux și de reflux, rezervoare de unde izvorăsc acte și eforturi colective care veșnic au de luptat împotriva obstacolelor interne și externe prin care Noi (les Nous), grupurile și societățile se creează și se modifică ele*

însele” (Georges Gurvitch, 1962, *Traité de sociologie*, tome premier, Paris, P.U.F., p. 20). Fenomenele sociale totale, arăta sociologul francez, sunt pluridimensionale, sunt dispuse în etajări, straturi, paliere în profunzime. Ele cuprind atât învelișul exterior al societății, baza sa morfologică (geografică, demografică, ecologică, instrumentală) cât și aparatele organizate, practicile cotidiene, modelele tehnice, semne și simboluri, valori și idei colective, mentalități sociale (colective și individuale în același timp). Este vorba despre un ansamblu de fenomene sociale totale, între care, în afară de legături indisolubile, există și o oarecare discontinuitate și posibilitatea unor conflicte. Sociologia „este o știință care studiază fenomenele sociale totale în totalitatea aspectelor și mișcării lor, captându-le în tipuri dialectizate microsociale, grupale și globale, în curs de constituire sau de destrămare” (idem, p.27).

Definirea sociologiei ca știință a realității sociale, a vieții sociale, a societății este recunoscută de marea majoritate a sociologilor. Există însă diferențe în ceea ce privește modul de definire a realității sociale și, de aici diferențele între diferitele definiții date sociologiei de-a lungul timpului. Ceea ce este în mod special recunoscut de către toți sociologii este modul de a privi realitatea socială, ca pe o totalitate și, chiar atunci când cercetarea are în vedere părți, segmente ale realității sociale, ele sunt privite în ansamblul lor, ca fenomene sociale totale, cu grija de a pune în evidență relațiile complexe ale acestor părți cu întregul. Apare însă o nouă dificultate, pe care o sublinia R. Aron dar și alți sociologi, între intenția sintetică, pe de o parte, și dorința de a analiza în detaliu, științific, componentele realității sociale.

Sociologia ar trebui să își propună doar sinteza, elaborarea unei imagini de ansamblu asupra vieții sociale sau, dimpotrivă, analiza, cât mai corectă din punct de vedere științific a detaliilor realității sociale? A accentua una sau alta dintre cele direcții în defavoarea celeilalte poate duce la pierderea specificului sociologiei ca știință. Dacă își menține doar intenția sintetică, sociologia riscă să se piardă în filosofie, să își piardă caracterul științific. Dacă „se epuizează în analize de detaliu, ea devine o simplă tehnică de cercetare” (R. Aron, idem, p. 19). Este necesară deci menținerea unui echilibru între cercetarea concretă, folosind metode, tehnici, procedee, instrumente de cercetare tot mai perfecționate, a unor detalii ale realității sociale, și, pe de altă parte, efortul de a elabora teorii explicative asupra unor domenii tot mai largi asupra unor domenii ale acestei realități

sociale, până la modele privind societatea în ansamblul său. De altfel, legătura dintre cercetarea empirică, care, în mod necesar se face asupra unor domenii mai mult sau mai puțin extinse ale realității sociale și elaborările teoretice, având grade de generalitate diferite, este astăzi recunoscută de practicienii sociologiei, indiferent asupra căreia dintre direcțiile de cercetare optează cu predilecție. Teoria sociologică orientează cercetarea concretă, rezultatele acestor cercetări concrete, corelate, sintetizate, permit îmbogățirea teorie, uneori modificarea ei. Nu este de dorit ca sociologia să devină o știință pur empirică, urmărind doar cercetarea și soluționarea unor probleme sociale punctuale, referitoare la segmente stric determinate în timp ale realității, nici ca ea să se rezume doar la speculații pur teoretice, fără ca acestea să aibă o suficientă susținere în rezultatele cercetării empirice.

Menținerea acestui echilibru permite și îndeplinirea **funcțiilor** pe care le are sociologia ca știință. Vorbim în primul rând despre o funcție *expozitivă*, adică de descriere, de prezentare a faptelor și proceselor sociale, așa cum acestea au loc. Este vorba despre ceea ce s-a numit *sociografie*. Petre Andrei considera sociografia ca un auxiliar, ca „o disciplină preliminară a sociologiei, având un caracter particular și limitat” descrierea fiind „o operațiune premergătoare absolut necesară studiului sociologic” care „nu epuizează și nu trebuie să epuizeze toată activitatea sociologului” (Petre Andrei, [1926] 1970, *Sociologie generală*, Ed Academiei R.S.R., București, pp. 156-158). Evident că, având în vedere specificul său, sociografia, adică cercetările sociologice care își propun descrierea, la un nivel de generalizare mai scăzut a diferitelor aspecte ale realității sociale, are un caracter foarte divers. Este o primă treaptă a cercetării sociologice și ia trebuie privită la justa ei valoare. Chiar dacă nu întâlnim la nivelul ei generalizări teoretice de mare profunzime, ea este esențială pentru cercetarea sociologică. Fără ea nu ar fi posibile explicațiile sociologice, elaborarea teoriilor de mai mica sau mai mare generalitate. Trebuie sa mai spunem ca descrierea nu este in mod necesar separata, in cadrul unei cercetari, de celelalte nivele ale acesteia, ca functia expozitivă nu este in mod necesar separată de celelate functii ale sociologiei, chiar daca unele dintre cercetarile sociologice se opresc la acest nivel, fara ca asta sa le nege, in sine, valoarea. Expunerea corecta a faptelor poate sa fie, uneori, mai utila cercetarii decât speculația asupra unui domeniu al realității sociale, decât elaborarea unor pseudo-teorii care nu au la bază un material faptic adecvat.

O a doua funcție importantă a sociologiei este funcția *explicativă*. Dincolo de prezentarea faptelor sociale este necesară explicarea lor. A explica înseamnă a găsi anumite relații de determinare sau de covarianță între diverse aspecte ale realității sociale. În legătură cu această funcție este necesar să facem câteva precizări, chiar sumare, legate de una dintre problemele care a frământat și încă mai frământă sociologia, o problemă legată de fundamentarea analizei sociologice, aceea a raporturilor dintre *explicație* și *comprehensiune* în sociologie. Cele două nivele ale analizei sociologice, chiar dacă sunt diferite și chiar dacă unii sociologi încearcă să le opună în mod absolut, nu se exclud unul pe celălalt. Problema a fost pusă încă din secolul al XIX-lea, sub influența filosofiei neo-kantiene, în legătură cu specificul cunoașterii în istorie, de fapt în legătură cu încercarea de a face o delimitare între științele naturii și științele sociale (științe ale spiritului). Evident că disputa a cuprins și aria cunoașterii sociologice. Dacă pozitivistii considerau că modelul de cunoaștere specific științelor naturii, bazat pe acceptarea determinismului și a explicației cauzale ca metodă fundamentală poate fi aplicat și în științele sociale, că acestea din urmă ar trebui să tindă spre a fi asemenea științelor naturii, neokantienii încearcă să arate că realitatea socială (faptul istoric în primul rând, pentru că ei și-au construit epistemologia lor plecând de la istorie) este de alt tip decât realitatea naturală, că aici avem de a face cu o anumită intenționalitate, cu valori și că, în aceste condiții cunoașterea cauzală are o mult mai mică relevanță, ea trebuind înlocuită cu un alt fel de cunoaștere, o înțelegere a sensurilor și semnificațiilor pe care actorii sociali le dau comportamentelor lor. Aceasta este *comprehensiunea*, singura modalitate prin care putem aborda și descifra fenomenele sociale. Așa cum arătam însă, explicația și înțelegerea nu sunt neapărat opuse, iar sociologia poate să le combine în încercarea sa de a descifra esența realității sociale. Eforturile lui Max Weber, unul dintre întemeietorii sociologiei ca știință, merg tocmai în direcția integrării *comprehensiunii* în modalitățile de explicație pe care le folosește sociologia.

O a treia funcție a sociologiei este cea *critică*. Încă de la începuturile sale, sociologia a fost preocupată de ameliorarea vieții sociale. Descrierea și explicarea faptelor sociale are ca scop, mai mult sau mai puțin declarat, ameliorarea vieții sociale. Este adevărat că această viziune critică asupra unei societăți sau alta, pe care au avut-o și o au sociologii, este mai mult sau mai puțin evidentă. S-a spus chiar că sociologia a fost constituită doar pentru a găsi căile de menținere a echilibrului social al unor societăți, pentru evitarea

mișcărilor sociale menite să producă schimbarea socială. Este, în mod evident o exagerare. Sociologia își propune, cu siguranță, găsirea unor modalități raționale pentru schimbarea socială, adică a unor modalități de eliminare a disfuncționalităților existente în funcționarea unui anumit sistem social cu cât mai puține costuri, cu afectarea în cât mai mică măsură a țesăturii sistemului social respectiv. Este o știință preocupată de găsirea soluțiilor pentru problemele cu care se confruntă societatea la un moment dat, dar asta nu înseamnă că ea nu încearcă să pună în evidență ceea ce este necesar de schimbat într-un sistem social sau altul. Sociologia nu este o apărătoare a unui sistem de organizare socială sau altul, a unui regim politic sau altul, ci un instrument de cunoaștere științifică (și nu o ideologie) pus la îndemâna celor care sunt interesați și au responsabilitatea menținerii sau schimbării sistemului respectiv. De aceea, în decursul istoriei sale, ea s-a manifestat, de destule ori, ca o critică socială fundamentată pe cunoașterea științifică a realității. Este adevărat însă că, pentru ca vocea sociologilor să se facă auzită este necesară existența unui sistem democratic. Într-o societate totalitară, sociologia fie este interzisă, fie este transformată într-o modalitate de justificare a sistemului respectiv, pierzându-și însă caracterul științific și rămânând doar la nivelul unei construcții ideologice.

În sfârșit, o a patra funcție a sociologiei este cea *practică, aplicativă*. Asta înseamnă că rezultatele cercetărilor sociologice pot fi utilizate în elaborarea politicilor publice ale unui anumit stat. Asta nu înseamnă însă o confundare a sociologului cu omul politic. Sociologul nu este un politician și nu poate să se substituie acestuia. El poate doar să ofere o perspectivă științifică asupra unor probleme sociale, să propună eventuale soluții pentru acestea, dar cel care ia deciziile este totuși politicianul. Există, deci, o componentă de *inginerie socială* în cadrul sociologiei, în sensul că anumite cunoștințe, oferite de explicația sociologică, anumite predicții, anumite soluții la probleme sociale concrete pot fi convertite în instrumente de transformare socială. Să ne amintim, de exemplu, de modul în care Dimitrie Gusti și *Școala sociologică de la București*, au înțeles sociologia ca pe o știință a națiunii, capabilă să contribuie la reformarea societății românești interbelice și, în același timp, modul în care acești sociologi au reușit să îmbine cercetarea cu acțiunea socială.

În finalul acestor câteva precizări referitoare la obiectul și la specificul sociologiei ca știință, vă propunem o definiție a sociologiei dată de sociologul român Achim Mișu:

„Sociologia este în mod esențial studiul explicativ și comprehensiv al realității sociale în totalitatea ei, adică a unei realități sui generis, precum și a unor părți, fenomene și procese ale acestei realități în legăturile lor multiple, variate și complexe cu întregul” (Achim Mihu, 1992, Introducere în sociologie, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 11).

2.2. Apariția și dezvoltarea sociologiei

Apariția sociologiei ca știință este relativ târzie, în secolul al XIX-lea, deși eforturi de înțelegere a realității sociale întâlnim, mai ales în cadrul filosofiei sociale, încă din antichitate. Este vorba despre „precursori” ai sociologiei, printre care trebuie să-i amintim pe Platon, Aristotel și, mai târziu, pe Locke, Hobbes, Montesquieu, Rousseau.

Constituirea sociologiei a fost însă posibilă și necesară odată cu schimbările produse în societățile occidentale la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Revoluția industrială, cu toate consecințele sale și, în plan politic, Revoluția franceză de la sfârșitul secolului XVIII și perioada napoleoniană, au avut un rol important în apariția noii științe. Nu trebuie însă să trecem cu vederea un anumit climat intelectual, anumite condiții epistemologice care există în această perioadă și care au, de asemenea un impact deosebit pentru constituirea sociologiei. Este vorba despre un model de științificitate pe care fizica newtoniană reușise să îl impună atât științelor naturii cât și celorlalte științe. Acest model are câteva presupoziii fundamentale: obiectul științei îl reprezintă fenomenele reale dintr-un anumit domeniu, în cadrul realității funcționează principiul determinismului, adică fenomenele sunt guvernate de legi care pot și trebuie descoperite de către știință, orice știință trebuie să ofere o descriere dar și o explicație a fenomenelor din domeniul său. Apariția sociologiei este legată de un proiect epistemologic care își propune să aplice modelul de științificitate din științele naturii în cercetarea realității sociale, încearcă să creeze o nouă știință despre societate în ansamblul său care să nu mai fie tributară speculației filosofice. Dificultatea unui asemenea proiect ține și de faptul că o știință despre societate presupune depășirea unei dificultăți majore: subiectul cunoscător este parte a obiectului cercetat și atunci obiectivitatea lui este mai greu de realizat în raport cu faptele cercetate.

Cel care formulează pentru prima oară un asemenea proiect este **Auguste Comte** (1798 – 1857). El este și cel care propune termenul de *sociologie*, în volumul IV, apărut în 1838, al *Cursului de filosofie pozitivă*, lucrare monumentală, în șase volume, apărute între 1830 și 1842. Plecând de la latinescul *socius* (tovărășie, social) și grecescul *logos* (teorie), Comte dă un nume nou unei noi științe, o știință care trebuia să se ocupe cu studiul pozitiv al vieții sociale, căutând să descopere legile care o guvernează, o știință bazată pe observarea faptelor. Modelul de științificitate propus de științele naturii, în special de fizica newtoniană, era considerat ca singurul capabil să asigure succesul sociologiei. De altfel, Comte folosise inițial termenul de *fizică socială* pentru a desemna noua știință, înlocuindu-l cu cel de sociologie de abia în momentul în care află că acela fusese utilizat, cu puțin timp înainte, de către statisticianul belgian Adolphe Quetelet. Din păcate, prin scrierile sale (ultimul volum din *Cursul de filosofie pozitivă*, dedicat analizei vieții sociale, sau *Tratatul de politică pozitivă* publicat între 1851–1854 și subintitulat *Tatat de sociologie*), Auguste Comte nu a reușit să facă cu adevărat din sociologie știința pozitivă pe care a propus-o. Eforturile sale în această direcție vor fi continuate, pe parcursul secolului al XIX-lea, de alte încercări de analiză a vieții sociale, de contribuțiile pe care le aduc la elaborarea unor modele ale societății în ansamblul său alți „părinți fondatori” ai sociologiei, printre care putem aminti pe: **Herbert Spencer** (1820-1903), **Karl Marx** (1818-1883), **Alexis de Tocqueville** (1805-1859). De asemenea, nu trebuie să trecem cu vederea realizările în direcția cercetării concrete, empirice, realizate, în aceeași epocă, de către un **Adolphe Quetelet**, care a introdus numărul și măsura în științele umane sau **Frédéric Le Play**, prin studiile monografice făcute de el și de discipolii săi asupra unor mici unități sociale.

Proiectul lui Comte avea să își găsească formularea celebră „*faptele sociale trebuie să fie tratate ca lucruri*” și să fie pus în practică într-un mod strălucit de abia la sfârșitul secolului al XIX-lea în scrierile lui **Emile Durkheim** (1858-1917). Lucrarea acestuia *Regulile metodei sociologice*, apărută în 1895, reprezintă prima fundamentare riguroasă a metodologiei sociologiei. Sociologul francez nu numai că oferă cadrul metodologic al transformării cu adevărat a sociologiei într-o știință ci, în lucrări ca *Diviziunea muncii sociale* (1893) sau *Sinuciderea* (1897), pune în practică programul său metodologic, reușind să arate, în mod strălucit ce înseamnă cu adevărat noua știință despre viața socială.

În afara acestor condiții de natură epistemologică trebuie să avem în vedere și condițiile de natură social-structurală în care apare sociologia. Prima revoluție industrială, începută la sfârșitul secolului al XVIII-lea și continuată pe parcursul întregului secol XIX a produs schimbări importante atât în viața economică, în modul de a produce bunuri și servicii cât și în ceea ce privește structura socială, raporturile dintre clasele sociale. Ea a fost însoțită și de un proces de urbanizare care, în țările occidentale cel puțin, a impus marile comunități urbane, cu toate problemele sociale pe care le implică acestea. În plan politic și ideologic, începând cu Marea Revoluție Franceză, secolul al XIX-lea este frământat de numeroase și profunde conflicte sociale, de schimbări în ceea ce privește regimurile politice, de impunerea burgheziei ca forță dominantă din punct de vedere politic, de creșterea numerică a proletariatului și de apariția lui tot mai evidentă pe scena politică, de democratizarea vieții politice, de afirmarea socială a maselor. Numeroasele conflicte sociale, uneori cu consecințe profunde asupra membrilor societății, problemele sociale tot mai profunde și care reclamau o rezolvare urgentă, noile structuri socio-profesionale, rolul tot mai activ al maselor în viața socială, problemele pe care le ridicau centrele urbane devenite tot mai mari și cu tot mai multe probleme, reclamau o știință a societății care să permită o înțelegere mai bună a acesteia și, mai ales, care să fundamenteze o organizare rațională a societății, menținerea echilibrului social, evitarea conflictelor și rezolvarea eficientă a problemelor sociale. Comte lansa celebra formulă „*savoir pour prévoir pour pouvoir*” care sintetizează, în fond, rolul social pe care el îl dorea pentru sociologie.

A fost remarcat faptul că, încă de la începuturile sale, cercetările sociologice au avut în vedere abordarea unor teme legate de problemele sociale existente în societățile moderne: sărăcia, marginalizarea unor categorii sociale, delincvența, consecințele negative ale urbanizării etc. Scopul sociologiei era acela de a descrie, de a explica și de a găsi soluții acestor probleme sociale grave, de a contribui la găsirea unor modalități care să asigure o mai bună integrare socială, îmbunătățirea condițiilor de viață ale grupurilor marginale, evitarea conflictelor sociale sau rezolvarea lor pe căi non-violente, evitându-se tendințele sociale distructive. Sociologia părea, în bună măsură, o știință menită să contribuie la menținerea echilibrului social, la organizarea rațională a societății existente, la reformarea ei treptată evitând schimbările sociale violente.

Auguste Comte, de exemplu, nemulțumit de societatea în care trăia, arătând și consecințele negative ale revoluției industriale și ale revoluțiilor sociale, credea că societatea poate și trebuie reconstruită pe un temelii rațional, pe baza cunoștințelor științifice despre ea. El va aborda, în opera sa, problema consensului social. Criza civilizației moderne, pe care încearcă să o pună în evidență, poate fi soluționată, crede părintele sociologiei, prin cunoașterea societății și prin fundamentarea politicii pe datele oferite de noua știință despre societate.

Herbert Spencer, considerat de unii ca al doilea fondator al sociologiei, pleacă de la analogia, prezentă de altfel și la Comte, între societate și organismul biologic. Societatea este concepută ca un sistem, ca un întreg a cărui părți se află în interacțiune la fel ca părțile unui organism biologic. Referindu-se la dezvoltarea socială, sociologul englez era convins că evoluția naturală duce la îmbunătățirea formelor sociale și că, deci nu trebuie intervenit în mod planificat pentru a realiza o integrare socială mai bună. Schimbarea socială este normală, ea ține de însăși natura societății, iar conflictul social, inevitabil, duce la supraviețuirea celor mai adaptați. De aceea, statul nu trebuie să intervină în evoluția naturală a societății, progresul social se realizează de la sine prin evoluția naturală a societății. Concepția sa evoluționistă asupra societății, inspirată de darwinism, a constituit un suport doctrinar pentru liberalism.

Karl Marx, spre deosebire de Spencer, crede că progresul social este legat de revoluția socială. Marx a privit societatea ca pe un sistem în care există o legătură dialectică între forțele de producție și relațiile de producție, primele având rol dominant în raport cu celelalte. Baza economică a societății determină suprastructura politică, juridică, artistică, religioasă. Dezvoltarea infrastructurii economice a societății o face să intre în contradicție cu relațiile de producție existente la un moment dat, relații care rămân neschimbate o anumită perioadă de timp. Această contradicție generează antagonismul dintre clasele sociale existente în societatea respectivă. Dezvoltarea forțelor de producție impune schimbarea relațiilor de producție existente, iar acest lucru nu poate fi realizat decât prin eforturile clasei dominate, purtătoare a noilor relații de producție. Lupta de clasă este deci motorul schimbării sociale. Lupta de clasă, revoluția, este modul în care sunt impuse noile relații de producție, cerute de către dezvoltarea forțelor de producție și prin acestea se produc schimbările necesare la nivelul sistemului politic, la nivelul suprastructurii sociale în

ansamblul său. Marx tinde să atribuie factorilor economici (modul de producție, compus din forțele și relațiile de producție) rolul determinant în viața socială. Legat de societatea capitalistă în care trăiește Marx și pe care o analizează, el consideră că ea, și toate inegalitățile sociale pe care le presupune, vor fi înlăturate prin lupta politică a proletariatului, purtătorul unor noi relații de producție, care va reuși să instaureze o societate fără clase, în care întreaga viață socială se va desfășura planificat, deci rațional, în care fiecare va munci după posibilitățile sale și va primi de la societate bunuri și servicii conform nevoilor sale. Proiectul lui Marx este, evident, utopic, dar el a avut un impact deosebit asupra evoluției societății în secolul XX. Încercarea de a pune în practică acest proiect, datorată lui Lenin și altora, a dus la apariția regimurilor totalitare de tip comunist. Trebuie însă făcută distincția între analiza sociologică făcută de Marx asupra societății capitaliste, proiectul să utopic de schimbare a societății și modul în care acest proiect utopic a fost pus în practică în secolul XX, cu toate consecințele tragice pentru milioane de oameni care au decurs de aici.

Alexis de Tocqueville cercetează și el trecerea de la societățile tradiționale la societățile moderne, mai ales în ceea ce privește regimurile politice. În principala sa lucrare *Despre democrația în America* (prima parte publicată în 1835 iar a doua în 1840) el analizează principiile pe care se bazează sistemul democratic, implicațiile sale asupra individului, plecând de la sistemul politic american și punând în evidență asemănările și diferențele acestuia în raport cu cele din Marea Britanie și din Franța. Tocqueville elaborează prima teorie asupra democrației pluraliste.

Nu putem să încheiem această scurtă trecere în revistă a operei fondatorilor sociologiei fără a aminti de contribuția a altor doi mari sociologi: **Max Weber** (1864-1920) și **Vilfredo Pareto** (1848-1923).

Max Weber, la fel ca și ceilalți gânditori ai epocii sale, a încercat să înțeleagă schimbarea socială. Respingând concepția materialistă asupra istoriei a lui Marx, el considera lupta de clasă ca fiind mai puțin importantă. Într-o măsură mai mare decât factorii economici, ideile și valorile au un impact mai mare asupra schimbării sociale. Contribuțiile sociologului german la dezvoltarea teoriei sociologice sunt numeroase și au avut un impact deosebit asupra dezvoltării ulterioare a acestei științe. El a fost preocupat de problematica acțiunii sociale, iar cercetările sale asupra puterii politice, asupra legitimității acesteia, asupra organizațiilor de tip birocratic constituie și astăzi lucrări de referință atât în

sociologie cât și în științele politice sau în teoria organizațiilor. În domeniul epistemologiei științelor sociale Weber a precizat specificul acestora în raport cu științele naturii, a arătat care este rolul și locul comprehensiunii în raport cu explicația în aceste științe, a elaborat cunoscuta teorie asupra *tipurilor ideale*. Poate că cea mai cunoscută lucrare a lui Max Weber este *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, apărută în 1920, în care se demonstrează că nu sunt inteligibile comportamentele indivizilor decât dacă luăm în considerare concepțiile lor despre lume, între care credințele religioase constituie o parte importantă. Autorul pune în evidență legătura existentă între capitalism și etica protestantismului.

Economistul și sociologul italian **Vilfredo Pareto**, autor al unui *Tratat de sociologie generală*, publicat în anii 1916-1917, este cunoscut, mai ales, prin teoria sa asupra elitelor.

Acestea sunt câteva dintre reperele evoluției a ceea ce s-a numit *sociologia clasică*. Dezvoltarea ulterioară a acestei științe, pe care, din păcate, nu o putem trece în revistă aici, a urmat multe dintre căile deschise în perioada ei „clasică”. Este evident, în primul rând, *pluralismul* teoretic și metodologic al sociologiei contemporane. Cercetările concrete, empirice, foarte numeroase, desfășurate în diferite țări, vizând aspecte foarte diferite ale vieții sociale, plecând de la perspective teoretice diferite, au dus la perfecționarea continuă a ansamblului de metode, tehnici, proceduri și instrumente de cercetare la care poate apela sociologia. Chiar dacă tendința de construcție a unor mari sisteme sociologice, a unor modele generale ale societății, este mai puțin prezentă în sociologia contemporană, au fost și sunt prezente elaborări teoretice asupra unor domenii mai mult sau mai puțin generale ale vieții sociale. Ele se bazează, de cele mai multe ori, pe generalizarea rezultatelor cercetării concrete a acestor domenii. Sociologia și-a dovedit deci maturitatea ca știință capabilă să îmbine empiricul și teoreticul, să depășească simpla speculație în ceea ce privește cunoașterea vieții sociale și, în același timp, și-a dovedit utilitatea socială prin rezultatele cercetărilor sale, prin contribuția pe care și-a adus-o și și-o aduce la rezolvarea unor probleme sociale foarte diverse.

2.3. Evoluția sociologiei românești

În spațiul românesc sociologia ca știință a pătruns și s-a constituit spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Putem însă vorbi despre o *protosociologie* românească, în sensul că au existat, înainte de instituționalizarea sociologiei și de apariția unor cercetări cu adevărat sociologice, numeroși gânditori și opere în care s-a făcut analiza realităților sociale de la noi. Ne referim la Nicolae Bălcescu, George Barțiu, Ion Heliade Rădulescu, Ion Ghica, Ion Codru Drăgușanu, Dionisie Pop Marțian, Ion Ionescu de la Brad, Mihai Eminescu.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX se desfășoară procesul de instituționalizare a sociologiei în România și, totodată apar o serie de lucrări importante de sociologie. **Constantin Dimitrescu-Iași** (1840-1923) este cel care susține primul curs de sociologie la Universitatea din București, în 1885, urmat apoi, în această direcție de către profesorul C. Leonardescu, cel care va introduce, în 1897, cursul de sociologie la Universitatea din Iași. **Dumitru Drăghicescu** (1875-1945) se impune prin lucrări care conțin contribuții originale la analiza determinismului social. Putem aminti, în acest sens *Rolul individului în determinismul social* sau *Din psihologia poporului român*. Încercând să fundamenteze rațional știința despre societate, utilizând modelul fizicii, **Spiru Haret** (1851-1912), publică cunoscuta sa lucrare *Mecanica socială*. Analizând realitățile sociale din România dintr-o perspectivă marxistă, **Constantin Dobrogeanu-Gherea** (1851-1920) realizează, în *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, o analiză originală a modului în care mecanismele economice capitaliste s-au extins în țara noastră și consecințele acestui proces.

Perioada de maximă înflorire a sociologiei românești este însă perioada dintre cele două războaie mondiale. Acum se afirmă numeroase personalități marcante ale sociologiei românești, sunt publicate opere de referință, se pune în practică un vast program de cercetare concretă, sociologia românească se face cunoscută în lume. Trebuie să remarcăm, de la început, diversitatea preocupărilor de cercetare sociologică existente. Dintre cei care au contribuit la afirmarea sociologiei românești în această perioadă trebuie să amintim măcar câteva personalități și câteva opere. **Ștefan Zeletin** (1882-1934) va fi preocupat de analiza evoluției capitalismului în țara noastră și de modul de constituire și afirmare a burgheziei românești, încercând, totodată să fundamenteze doctrina neoliberalismului românesc. Dintre lucrările sale trebuie amintite *Cooperația română*, *Neoliberalismul*, *Butghezia română*. Marele economist **Mihail Manoilescu** (1891-1950) va

fi și el preocupat de problematica sociologiei, colaborând cu Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București și fiind autorul unor lucrări cu caracter sociologic precum *Rostul și destinul burgheziei românești*. Titularul catedrei de sociologie, etică și politică a Universității din Cernăuți, profesorul **Traian Brăileanu** (1882-1947) este autorul unor lucrări ca *Introducere în sociologie, Sociologie generală, Politica, Teoria comunității omenеști*. De numele său se leagă, de asemenea, existența uneia dintre revistele de sociologie apărute în epocă: *Însemnări sociologice*. La Universitatea din Iași, urmașul lui Dimitrie Gusti, după mutarea acestuia la București, a fost profesorul **Petre Andrei** (1891-1940), preocupat mai mult de cercetări teoretice și de istorie a sociologiei. Dintre lucrările sale amintim *Sociologia generală, Sociologia revoluției*, dar sociologul ieșean este autorul a numeroase alte lucrări de istorie a sociologiei, de sociologia cunoașterii, de sociologia valorilor. La Universitatea din Cluj și-au desfășurat activitatea și au elaborat lucrări remarcabile de sociologie **Virgil Bărbat** (1879-1931), **Eugen Speranția** (1888-1972), **George Em. Marica** (1904-1982). Nu trebuie uitat un alt sociolog cunoscut, **Nicolae Petrescu** (1886-1979), profesor la Universitatea din București, cu studii solide făcute în străinătate, în Germania și S.U.A. Dintre numeroasele sale lucrări, publicate în țară și în străinătate, trebuie să amintim, în primul rând, *Principiile sociologiei comparate*.

Afirmarea deplină a sociologiei românești, atât pe plan intern cât și internațional, avea însă să fie realizată de **Școala sociologică de la București**, fondată, condusă și orientată de **Dimitrie Gusti** (1880-1955). Este vorba despre o școală în sens „științific”, adică despre un grup de sociologi care, prin opera lor teoretică, prin cercetările concrete întreprinse, prin acțiunea socială și culturală pe care au desfășurat-o au impus sociologia în spațiul românesc, atât în lumea academică cât și la nivelul conștiinței publice. Dimitrie Gusti, spiritul director al acestei școli, după studii strălucite făcute în Germania și în Franța, devine titularul catedrei de sociologie etică și politică la Universitatea din Iași, în 1910, iar apoi, din 1920, devine șeful catedrei de sociologie etică și politică de la Universitatea din București. Profesorul Gusti este autorul unui sistem sociologic original, a unui model explicativ asupra sistemului social care va fundamenta cercetările concrete asupra vieții sociale. El este de asemenea cel care impune metoda monografiei sociologice, metodă care, prin contribuția sa și a colaboratorilor săi, legată de teoria gustiană asupra sistemului social, are un caracter original, deosebit de modul în care înțeleseseră monografia

Le Play și alți sociologi din alte părți. Sistemul teoretic a lui D. Gusti și metoda monografică de cercetare sunt prezentate în numeroase lucrări publicate în țară și în străinătate. Dintre ele, iată câteva: *Sociologia războiului*, *Partidul politic*, *Sociologia unui sistem al partidului politic*, *Sociologia*, *Schița unui sistem de sociologie*, *sociologia monografică*, *știința a realității sociale*, *Sociologia militans*, *Introducere în sociologia politică*, *Știința națiunii*, *Problema sociologiei*, *Sistem și metodă*, *Trei comunicări*, *La science de la réalité sociale*, *Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique*. Pe lângă elaborarea unui sistem teoretic și perfecționarea continuă (împreună cu mai tinerii săi colaboratori și discipoli) a metodei monografice, Gusti și școala sa au avut un rol determinant în instituționalizarea sociologiei. Chiar dacă visul profesorului de înființare a unei facultăți de științe sociale nu s-a realizat, prin seminarul său de sociologie, prin campaniile de cercetare, prin publicațiile și conferințele ținute, a reușit să formeze un grup de cercetători de o calitate deosebită, care îi vor deveni colaboratori și care se vor implica plenar în cercetarea societății românești. Gusti înființează Institutul Social Român, face să apară două reviste de sociologie de înaltă ținută științifică (*Arhiva pentru știință și reformă socială* și *Sociologie românească*), publică numeroase lucrări științifice legate de studiul vieții sociale, organizează cicluri de conferințe asupra unor probleme stringente care preocupau lumea românească, publică monumentală lucrare *Enciclopedia României*, în care reușește să adune articole scrise de numele mari ale cercetării în domeniul științelor sociale din țara noastră (istorici, economiști, juriști, statisticieni etc.). Pentru Gusti, sociologia trebuia să devină o *știință a națiunii*, o știință care să ofere o cât mai bună cunoaștere a societății românești și care să ofere posibilitatea reformării acesteia. Sociologia trebuia să însemne nu doar o posibilitate de cunoaștere a societății ci și prilejul acțiunii sociale. Cercetarea satelor românești realizată de către școala gustiană a fost însoțită și de acțiuni de ridicare culturală a satelor. În acest scop Gusti și-a propus și a reușit să atragă spre cercetarea sociologică și acțiunea culturală numeroși intelectuali marcanți ai epocii și, mai ales tineretul intelectual, studenții care urmau diferite specializări. Nu avem spațiul necesar pentru a trece în revistă toate realizările școlii gustiene, dar trebuie să reținem că ea rămâne unul dintre momentele cele mai prolifiche ale sociologiei românești atât în ceea ce privește rezultatele științifice cât și în ceea ce privește impactul social al cercetării sociologice. Chiar dacă, într-o primă fază, cercetările școlii gustiene au privit mai ales lumea satului (și în acest sens au fost cercetate

câteva sute de sate din toate regiunile țării) pentru că reprezenta cea mai pregnantă dintre realitățile sociale ale României acelei epoci, era prevazuta extinderea acestor cercetari si la alte unitati sociale. Din pacate, vicisitudinile istoriei, razboiul și apoi instaurarea totalitarismului comunist au frânt aceste aspirații. Dintre colaboratorii lui D. Gusti trebuie să îi amintim pe câțiva: **Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția.**

Pentru sociologia românească și pentru sociologi, perioada regimului comunist a însemnat un regres. Într-o primă etapă, sociologia a fost considerată o „știință burgheză” și tratată ca atare de către oficialitățile comuniste. Din 1948, odată cu reforma învățământului, sociologia este exclusă din învățământul universitar și preuniversitar, structurile instituționale ale cercetării sociologice sunt desființate, sociologii sunt marginalizați, excluși, cei mai mulți, din viața academică, din viața publică în general. Unii dintre ei au sfârșit în închisorile comuniste, alții au făcut ani grei de temniță, alții au trebuit să își limiteze foarte mult activitatea științifică sau să se ocupe de altceva decât de sociologie. Structurile instituționale destinate cercetării, ca și publicațiile științifice în acest domeniu, sunt eliminate. De abia după 1966, când se reia învățământul universitar sociologic, asistăm la o reconsiderare a sociologiei ca știință, la o anumită deschidere spre cercetarea sociologică. Totuși, până în 1989, controlul ideologic exercitat, cu mai multă sau mai puțină severitate asupra cercetării sociologice, asupra publicațiilor în acest domeniu, au stânjenit dezvoltarea normală a acestei științe în țara noastră. De abia după 1989 sociologia încearcă să își reocupe poziția meritată în ansamblul științelor sociale, al cercetărilor asupra societății românești.

REZUMAT :

Ne-am propus, în acest capitol, să prezentăm câteva aspecte legate de specificul sociologiei ca știință, să trecem în revistă diferite moduri de a defini sociologia, să prezentăm problematica care face obiectul acestei științe. Pentru că un mod de a arăta ce este sociologia este acela de a prezenta ce au făcut și fac sociologii, am încercat să trecem

în revistă, sumar, modul în care s-a constituit sociologia ca știință, fondatorii săi, condițiile epistemologice și socil-istorice în care a apărut sociologia. În încheierea acestui capitol am încercat să trecem în revistă, pe scurt, evoluția sociologiei românești.

Lecturi propuse :

Dimitrie Gusti: Știința națiunii

Pentru cunoașterea științifică integrală a națiunii, noi preconizăm monografia sociologică, metodă care nu are comun cu procedeele din altă parte denumite la fel decât numele. Să vedem ce înțelegem prin monografia sociologică și ce am realizat în această privință până acum ca să ajungem la putința de aplicare a ei în vederea înfăptuirii unei științe a națiunii românești.

Ceea ce caracterizează monografia sociologică românească este faptul că este în același timp o metodă și un sistem de gândire sociologică. Într-adevăr, cercetările monografice izvorăsc și sunt călăuzite de un sistem complet de sociologie și sunt chemate să aducă noi fapte în vederea unei teorii care să folosească celor care dirijează realitatea. Pe scurt, sistemul nostru de sociologie afirmă: 1. societatea se compune din unități sociale, adică din grupuri de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească. 2. Esența societății este voința socială. 3. Voința socială depune ca manifestări de viață: o activitate economică și una spirituală, reglementate de o activitate juridică și de o activitate politică. 4. Voința socială este condiționată în manifestările ei cosmic, biologic, psihic și istoric. 5. Schimbările suferite de societate în decursul timpului prin activitățile ei și sub înrâurirea factorilor condiționali le numim procese sociale. 6. Începuturile de dezvoltare pe care le putem surprinde în realitatea prezentă și deci le putem prevedea cu o oarecare precizie se numesc tendințe sociale. Față de realitatea socială astfel concepută putem avea trei atitudini științifice care fac cu putință constituirea a trei ramuri de științe sociale: sociologia, etica și politica, discipline care formează împreună cu științele sociale particulare (economia politică, dreptul etc.) sistemul științelor sociale. Cercetarea societății așa cum este ea, căutând să constatăm faptele și să le explicăm fără nici o altă preocupare, constituie știința sociologiei. Dacă, dimpotrivă, apreciem această realitate și o judecăm în raport cu idealul social, căutând să o înfățișăm nu cum ea este la un moment dat, ci cum ar

trebui să fie, obținem știința eticei. În sfârșit, dacă studiem mijloacele prin care societatea poate realiza idealul social, obținem știința politică.

Monografia, așa cum o înțelege școala de la București, pleacă de la această concepție sociologică și de științe sociale. Din moment ce sociologia este știința realității sociale, iar realitatea socială concretă este formată din unități sociale, nu ne rămâne altă metodă mai potrivită decât să cercetăm cu de-amănuntul, integral, cât mai multe cu putință dintre unitățile sociale existente. Pentru studiul realității sociale românești, am socotit că trebuie să începem cu satul. Unitățile sociale mai mari se studiază greu, ele trebuie cercetate mai târziu, după ce se cunosc îndeajuns unitățile mai restrânse. Tot așa orașele cer o muncă excepțională, fiind realități nu numai cantitativ mai întinse, dar și mult mai complexe. De aceea sociologia orașelor trebuie să urmeze după sociologia satelor, pe temeiul datelor și mai ales al experienței făcute în condiții optime în monografiile sătești. Programul nostru de lucru cuprinde însă de la început și aceste unități, deci monografii de sate, monografii de orașe, monografii de întreprinderi, monografii de județe, monografii de regiuni etnice și, în sfârșit, ca un rezultat final, monografia sau știința națiunii întregi.

(D. Gusti, 1937, „Știința națiunii”, în Sociologie românească, an II, nr. 2-3, din D. Gusti, 1968, Opere, vol. I, Ed. Academiei R.S.R., București, pp. 501-502)

Traian Herseni: Sociologia – știința realității sociale privite ca totalitate

Putem, în sfârșit, stabililimitele exacte ale sociologiei. Ne oprim la patru dimensiuni epistemologice, îndeajuns ca să delimităm știința aceasta din toate părțile. Ne referim numai la dimensiunile proprii, lăsăm la o parte pe cele comune cu grupa întreagă a științelor sociale, prin care se deosebește de științele naturii, de științele psihologice și de cele noologice.

*a. Sociologia este **știința realității sociale**. Prin dubla opoziție: real-ideal și real-posibil. Sociologia se deosebește de Etică (știința idealului) și de Politică (știința posibilului, a mijloacelor). Sociologia studiază ceea ce este societatea (realul). Etica: ceea ce ar trebui să fie (idealul), Politică: ceea ce poate să fie (posibilul). Ca preocupări de graniță: sociologia morală și sociologia politică.*

b. Sociologia este știința unităților sociale, știința societăților ca întreguri. Realitatea socială este de natură totalitară, ea presupune întotdeauna o grupare de oameni

cu o manifestare complexă de viață. Ori din ce parte începem studiul realității sociale ajungem cu necesitate la unitate. Sociologia este singura știință a întregurilor, singura știință universală. Prin opoziția universal-particulară sociologia se deosebește de toate științele sociale particulare: Dreptul, Economia politică, Știința religiunilor, Etnologia, Știința artei etc. Științele sociale particulare își purifică rațional obiectul, desprinzându-l de elementele corelative, prin aceasta înlătură caracterul de realitate și viață, ele sunt științe de principii și semnificații. În direcția aceasta preocupările de graniță duc la sociologiile particulare: sociologie juridică. Economică, religioasă, artistică, etnică etc.

c. Sociologia este o știință sistematică, ea urmărește idei generale. Prin opoziția sistematic-istoric sau general-individual sociologia se deosebește de Istorie. Și aceasta studiază realitatea socială, însă urmărește singularul, nu generalul. Putem chiar afirma că istoria, întrucât selecționează după criterii de valoare evenimentele sociale, nu studiază realitatea integrală. Sociologia rămâne și față de științele istorice singura știință a realității sociale. Ca preocupare de graniță notăm: sociologia istorică.

d. În sfârșit, sociologia este o știință empirică, ea se mărginește la datele experienței, este o știință de fapte. Prin opoziția empiric-transcendentă sociologia se deosebește de Filosofie. Ca preocupare de graniță am semnalat sociologia filosofică. Aceasta arată tendința și dreptul de limită al sociologiei de a-și însuși toate preocupările privitoare la esența și existența specifică a vieții sociale pentru lămurirea deplină a realității sociale. Din aceste incursiuni sociologia nu poate să accepte decât rezultatele care se verifică experimental. Știința nu poate să treacă dincolo de realitate, limitele ei sunt strict determinate de experiență. Contactul cu filosofia ne va feri de dogme și prejudecăți. Experiența însăși este cu mult mai largă decât ne-o prezintă științele pozitive. Filosofia îndeplinește în privința aceasta un rol de explorator.

(Traian Herseni, 1934, „Problema sociologiei”, în *Revista de filosofie*, vol XIX, nr.1)

Mircea Vulcănescu: Semnificația generală a învățământului gustian

E momentul să încercăm a face un bilanț al contribuției profesorului Gusti în cultura românească.

Rezumând cele spuse până acum, ajungem să-i stabilim următorul activ:

1. A conceput un sistem filosofic original de înțelegere a societății și a disciplinelor care se ocupă cu ea, care-i conferă un loc de seamă printre cercetătorii contemporani ai științelor sociale;

2. A conceput o metodă originală de cercetare a unității sociale, simultan simpatetică și obiectivă, erudită și concretă, pe care a aplicat-o apoi, el însuși, la studiul societății românești;

3. A organizat cercetările sociale în afară de universitate, făcând prin Institutul Social Român educația politică a unei întregi generații de conducători ai statutului român și deschizând lumii gustul preocupărilor de problemele sociale;

4. A deprins pe acești conducători să-și condiționeze acțiunea lor reformatoare de cunoașterea prealabilă a realității ce-și propuneau să reformeze, și publicul să-și raționalizeze adeziunile sociale;

5. A format, prin cursuri, conferințe, seminarii și campanii de lucrări, cercetătorii științifici ai vieții sociale și specialiști în diferite ramuri ale științelor sociale, în stare să înțeleagă și ansamblul fenomenelor în care se integrează disciplina lor;

6. A deprins pe acești cercetători cu condițiile generale ale muncii științifice: informația bibliografică, utilizarea corectă a materialului, ținuta demnă și obiectivă a discuțiilor;

7. A întreprins o acțiune vastă, neobosită și entuziastă, de reformă socială, pentru organizarea vieții culturale românești, prin cooperarea specialiștilor și prin stimularea activității creatorilor de valori.

Această acțiune a urmărit, în același timp, organizarea culturii înalte, a culturii poporului și a cooperării dintre elite și popor;

8. Astfel, a organizat, ca profesor și decan, viața universitară, înființând numeroase instituții de orientare și ajutorare studențească;

9. Academician, consilier tehnic și ministru de instrucție fiind, a organizat cultura superioară (Academia Română, senatul cultural, bibliotecile publice), înlesnind cooperarea culturală internațională (schimburi intelectuale cu asociațiile sociologice străine și cu fundațiile sociale internaționale, conferințe, congrese internaționale),

10. Ca director al Casei Culturii Poporului și apoi al Fundației Culturale „Principele Carol”, a organizat cultura poporului;

11. A organizat, de asemenea cooperația, ca președinte al Oficiului Național;

12. și Radiodifuziunea, ca președinte al societății, înființând Universitatea Radio;

13. Organizator și conducător al campaniilor de cercetări monografice, al echipelor studențești ale fundației „Principele Carol” și al revistei „Sociologie românească”, a militat pentru cunoașterea concretă a realităților românești, și îndeosebi pentru îndrumarea intelectualilor spre cunoașterea vieții satelor, ca și pentru ridicarea culturală a acestora, cu ajutorul muncii organizate a elitelor culturale;

14. În sfârșit, a organizat propaganda culturală a țării înăuntru și în afară (Expozițiile de la Barcelona, Dresda, Paris, Muzeul Satului).

(Mircea Vulcănescu, 1936, „Dimitrie Gusti, profesorul”, în *Omagiu profesorului D. Gusti. XXV de ani de învățământ universitar (1910-1935)*, vol. II, Ed. Institutului Social Român, pp. 1276-1277)

Dicționar:

Sociologie : „Sociologia este în mod esențial studiul explicativ și comprehensiv al realității sociale în totalitatea ei, adică a unei realități sui generis, precum și a unor părți, fenomene și procese ale acestei realități în legăturile lor multiple, variate și complexe cu întregul” (Achim Mihu, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 11).

Bibliografie :

1. AGABRIAN, Mircea, 2003, *Sociologie generală*, Ed. Institutul European, Iași
2. ALUAȘ, Ion, DRĂGAN, Ion (coord), 1971, *Sociologia franceză contemporană*, Ed. Politică, București
3. ANDREI, Petre, 1936, *Sociologie generală*, Ed. Scrisul românesc, Craiova
4. BALAN, Carmen, 2001, *Sociologie. Note de curs*, Ed. Univ. „Ștefan cel Mare” Suceava

5. **BRĂILEANU, Traian**, 1923, *Introducere în sociologie*, Ed. Librăriei „Ostașul român”, Cernăuți
6. **BRĂILEANU, Traian**, 1926, *Sociologia generală*, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți
7. **BOUDON, Raymond (coord)**, 1997, *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București
8. **BOUDON, Raymond, BOURRICAUD, François**, 1982, *Dictionnaire critique de la sociologie*, P.U.F., Paris
9. **BRUCE, Steve**, 2003, *Sociologia. Foarte scurtă introducere*, Ed. ALLFA, București
10. **FERRÉOL, Gilles, NORECK, Jean-Pierre**, 1989, *Introduction à la sociologie*, Ed. Armand Colin, Paris
11. **FERRÉOL, Gilles (coord)**, 1998, *Dicționar de sociologie*, Ed. Polirom, Iași
12. **GIDDENS, Anthony**, 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București
13. **GUSTI, Dimitrie**, 1968, *Opere, vol.I*, Ed. Academiei R.S.R., București
14. **HERSENI, Traian**, 1982, *Sociologie*, Ed. Științifică și enciclopedică, București
15. **IONESCU, Ion, STAN, Dumitru**, 1999, *Elemente de sociologie*, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”, Iași
16. **MARSHALL, Gordon**, 2003, *Dicționar de sociologie*, Ed. Univers enciclopedic, București
17. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București
18. **MIHU, Achim**, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
19. **SZCZEPANSKI, Jan**, 1972, *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București
20. **VULCĂNESCU, Mircea**, 1998, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, Ed. Eminescu, București
21. **ZAMFIR, Cătălin, VLĂSCEANU, Lazăr (coord)**, 1993, *Dicționar de sociologie*, Ed. Babel, București

Bibliografie recomandată studenților:

1. **GIDDENS, Anthony**, 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București, pp. 9-24
2. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București pp.7-26
3. **MIHU, Achim**, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca pp.7-31

Întrebări de autoevaluare:

1. **Cum poate fi definită sociologia?**
2. **Care sunt condițiile social-istorice în care apare sociologia?**
3. **Care este climatul epistemologic în care apare sociologia?**
4. **Care sunt „părinții fondatori” ai sociologiei?**
5. **Ce a fost „școala sociologică de la București”?**

Capitolul 3. Organizații și instituții

3.1. Organizarea socială

Conceptele de *organizație* și *instituție* se referă la mecanismele și procesele de structurare existente în societățile moderne sau tradiționale. Instituțiile și organizațiile sunt cadrele sociale prin care activitățile umane cotidiene. Prin ele se instituie constrângeri și recompense pentru actorii sociali.

A organiza, în limbajul comun, înseamnă a pune o anumită ordine într-un stoc de resurse diverse pentru a face din ele un instrument, o unealtă pentru realizarea unui anumit proiect. Cuvântul *organizație* ne trimite, pe de o parte, la un obiect social, iar pe de altă parte, la un proces social care constituie unul dintre aspectele cele mai importante ale acțiunii umane. În ceea ce privește obiectul social desemnat de cuvântul *organizație*, el este cunoscut de fiecare dintre noi, pentru că face parte din mediul nostru cotidian, aparținem unor organizații sau/și avem relații cu ele. Administrațiile publice, întreprinderile economice (industriale, comerciale, de servicii), partidele politice, asociațiile culturale, sportive, religioase reprezintă organizații. În cealaltă accepțiune, prin organizație înțelegem modalitățile de conducere și îndrumare a oamenilor, de coordonare și armonizare a activităților lor, de control a acestor activități, de folosire a unor resurse materiale în vederea realizării unor scopuri comune. Organizația poate fi deci concepută fie ca un grup de oameni care își propun realizarea unui scop comun, fie ca un proces, ca un sistem rațional conceput de metode și mijloace. Conceptul de *organizare socială* are însă un sens mai larg.

Putem accepta definiția următoare: „*organizarea socială a unei anumite colectivități este un sistem de modele de conduită, instituții, roluri sociale, mijloace de control social care asigură conviețuirea membrilor colectivității, adaptând năzuințele și acțiunile lor în procesul de satisfacere a nevoilor, rezolvând problemele și conflictele care rezultă în timpul conviețuirii*” (Jan Szczepanski, [1970] 1972, *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București, pp.191-192).

Pentru unii sociologi conceptul de *organizare socială* este identic cu cele de *structură socială* sau *sistem social*. Prin sistem social înțelegem un ansamblu de elemente sociale care formează un tot organizat, care depind unele de altele, în așa fel încât

schimbarea unuia duce la schimbarea celorlalte. Această totalitate are o serie de proprietăți cum ar fi capacitatea de autoreglare, caracterul dinamic, echilibrul, feed-back-ul. Viața socială presupune existența unor sisteme sociale cu diferite grade de cuprindere, de la familie sau întreprindere, de exemplu, până la societatea în ansamblul său. Structura socială se referă la modul de alcătuire a realității sociale, la modul în care se ordonează și se ierarhizează elementele sistemului social, la relațiile ce se stabilesc între aceste elemente. „Structura socială este un ansamblu de relații cuprinzând o multitudine de elemente (poziții sociale, grupuri, pături și clase sociale, instituții sociale) ce posedă însușirile de totalitate, de transformare și de autoreglaj” (Ioan Mihăilescu, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București, p. 221). Structura socială se referă la modul de alcătuire a unui sistem social, pe când organizarea ne arată modul său de funcționare. Cele trei concepte sunt deci legate între ele dar nu se confundă unele cu altele.

Organizarea socială asigură ordinea socială, adică o stare de echilibru a sistemului social. Această stare face posibilă existența și dezvoltarea sistemului. Starea de echilibru nu înseamnă însă că sistemele sociale sunt statice, este vorba de un echilibru dinamic, în viața socială au loc în mod continuu schimbări, uneori aceste schimbări produc chiar schimbarea sistemului social, dezechilibrări care duc la un nou echilibru social.

3.2. Instituțiile sociale

Termenul de *instituție* provine din latinescul *institutio* care înseamnă „a ridica”, „a întemeia”, „a așeza” dar și „obicei”, „regulă de purtare”. Romanii numeau „institutiones” tratatele lor elementare de drept. În limbajul comun prin *instituție* înțelegem, de obicei, organizațiile care au un statut precis, reguli de funcționare stabilite prin regulamente sau legi, având funcția de a satisface anumite nevoi colective. Este vorba, în acest caz, de o anumită confuzie între instituție și organizație.

În sens sociologic, sunt considerate *instituții* „structurile relativ stabile de statusuri și roluri, având menirea de a conduce la satisfacerea anumitor nevoi ale oamenilor în societate sau la îndeplinirea anumitor funcții sociale”(Mihaela Vlăsceanu, 1996, „Instituții și organizații”, în A. Neculau (coord), *Psihologie socială*, Ed. Polirom, Iași, p.378).

Pentru a-și satisface nevoile, oamenii intră în anumite relații și au anumite comportamente. Repetate pentru o anumită perioadă de timp și fixate în obiceiuri, sau codificate prin legi, statute sau regulamente, aceste relații sociale și aceste comportamente se instituționalizează. Instituționalizarea presupune existența unor poziții clare, fixe pentru anumiți indivizi (anumite statusuri sociale) și de asemenea a unor comportamente acceptate social, așteptate, predictibile de la cei care ocupă anumite statusuri sociale. De exemplu, familia este o instituție. În cadrul ei poziția (statusul) și comportamentele (rolurile) celor doi parteneri sunt clar definite, predictibile și acceptate social. Statusurile de soț și soție, ca și rolurile respective, sunt instituționalizate, sunt definite prin norme sociale, uneori și unele doar prin tradiție, prin cutumă, altele și altele prin lege. Este adevărat că, modul de „interpretare” a rolurilor instituționale poate să fie diferită, chiar când este vorba despre același rol, în funcție de trăsăturile de personalitate ale „actorului”.

Un element foarte important de care trebuie să ținem cont atunci când vorbim despre instituții este procesul pe care sociologul american Talcott Parsons îl numea de *diferențiere instituțională*. Diversitatea nevoilor sau funcțiilor sociale duc în mod nemijlocit la o diversificare a instituțiilor. Pe de altă parte, odată cu evoluția societăților, asistăm și la o evoluție și o diversificare a instituțiilor. Istoria societăților umane apare și ca o istorie a diversificării instituțiilor. Pe măsură ce societățile devin mai mari, mai diferențiate, o anumită activitate socială, care era îndeplinită doar de o instituție, ajunge să fie îndeplinită de un set de instituții. De exemplu, ne putem gândi la funcțiile economice care, odată cu evoluția societăților sunt îndeplinite de un set tot mai amplu de instituții. Sectorul productiv presupune instituții de producere a bunurilor și serviciilor, de organizare a muncii, de introducere a progresului tehnic. Sectorul productiv este corelat cu sectorul distribuției și consumului de bunuri și servicii, cărora le corespund alte seturi de instituții. Sistemul instituțiilor economice este deci din ce în ce mai amplu, odată cu evoluția vieții economice. Mai mult decât atât, aceste instituții economice sunt legate, mai mult sau mai puțin direct cu instituțiile juridice, politice, medicale, educaționale, culturale etc. Multiplicarea și diversificarea nevoilor și funcțiilor sociale face ca societățile contemporane să se prezinte ca o rețea foarte diversificată de instituții sociale.

Putem vorbi însă de diversificarea instituțiilor nu doar din perspectivă diacronică, legând-o de evoluția în timp a societății ci și privind aceste diferențieri în aceeași

perioadă de timp, dar referindu-ne la societăți diferite. De la o comunitate socială la alta, instituțiile pot fi diferite, aceeași funcție socială poate fi îndeplinită de instituții diferite dsau aceeași instituție poate avea funcții diferite.

Există mai multe elemente prin care pot fi caracterizate instituțiile. Ele au anumite *scopuri*, stabilite pe baza unor nevoi sociale importante și a unor valori acceptate de societatea respectivă. Pentru atingerea acestor scopuri, instituțiile îndeplinesc anumite *funcții*, adică anumite activități precis stabilite și reglementate. Funcțiile sunt realizate de anumite persoane sau grupuri, în confirmare cu anumite roluri instituționale, cu ajutorul unor *mijloace* care pot fi materiale sau simbolice.

La nivelul instituțiilor există sisteme de *valori și norme*. Instituțiile sunt deci *normative și constrângătoare*. Ele definesc și generează cadrul în care se stabilesc relații între oameni și se derulează interacțiunile lor. Instituțiile, din punct de vedere normativ, constau tocmai din aceste ansambluri de reguli sau norme care definesc ordinea socială, modele de comportament și de acțiune acceptate la nivelul comunității respective. Normele pot să fie formale sau informale. Cele formale sunt cele incluse în legi, regulamente, statute cu caracter juridic. Cele informale iau forma tradițiilor, convențiilor, ritualurilor etc. Și pot fi scrise sau nescrise. Atât normele formale cât și cele informale sunt asociate cu anumite atitudini sociale ale comunității, cu anumite *valori* acceptate la nivelul acesteia.

Normele instituționale au funcții constrângătoare, adică stabilesc anumite limite acțiunilor și interacțiunilor actorilor sociali. Nerespectarea acestor limite, încălcarea normelor instituționale, este urmată de sancțiuni, așa cum respectarea lor poate fi urmată de recompense. Normele instituționale sunt însușite de către actorii sociali prin procesul de *socializare* iar sancțiunile, pozitive sau negative, pentru respectarea sau încălcarea normelor sunt legate de existența unor sisteme de control social.

Ordinea socială, coeziunea socială, nivelul de satisfacere a nevoilor sociale existente la un moment dat depind și de funcționarea eficientă a instituțiilor societății respective. Sociologul polonez Jan Szczepanski arăta că eficiența, randamentul cu care funcționează instituțiile depinde de respectarea următoarelor condiții:

a) O definiție clară a scopului și a domeniului de exercitare a funcțiilor instituției. Dacă funcțiile ei sunt definite imprecis, ea nu poate să se coreleze cu ceea ce fac

alte instituții, apar conflictele între instituții sau paralelismele instituționale, adică aceeași nevoie socială este îndeplinită de mai multe instituții.

b) Diviziunea rațională a muncii și organizarea ei rațională în interiorul instituției. Aceasta presupune o repartizare judicioasă a rolurilor instituționale în interiorul instituției și coordonarea lor corespunzătoare.

c) Gradul de depersonalizare a funcțiilor și de obiectivare a lor, adică gradul de independență a funcțiilor față de interesele și aspirațiile personale ale funcționarilor instituției respective. Dacă doar angajații instituției sau o parte a lor trag foloase personale din activitatea instituției și nu întreaga colectivitate, atunci ea își pierde caracterul public și încrederea colectivității, funcționarea instituției fiind în defavoarea colectivității.

d) Încrederea și recunoașterea este acordată instituției de către întreaga colectivitate și ea nu poate funcționa fără această încredere.

e) Funcționarea instituției depinde și de modul în care ea se încadrează în sistemul instituțional al societății respective.

(după **Jan Szczepanski**, [1970] 1972, *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București, pp. 171-172)

Există mai multe criterii în funcție de care pot fi clasificate instituțiile. Dintre acestea, unul dintre cele mai folosite este acela referitor la *natura activității*. Din acest punct de vedere vorbim despre instituții economice, politice, juridice, educative, culturale, religioase etc.

Instituțiile economice. Cuprind toate acele instituții care se ocupă cu producerea, circulația, desfacerea bunurilor și serviciilor. Ele sunt dependente de nivelul diviziunii muncii și de forma de proprietate. Unii sociologi au acordat o importanță deosebită acestor instituții (Karl Marx, de exemplu), încercând să realizeze o tipologie a societăților plecând de la analiza acestor instituții.

Instituțiile politice. Aceste instituții se ocupă de cucerirea, menținerea și exercitarea puterii politice. În această categorie intră parlamentele, guvernele, partidele politice.

Instituțiile juridice. Asigură elaborarea legislației și aplicarea legilor, având un rol foarte important în exercitarea *controlului social*.

Instituțiile culturale și educative. Au drept scop producția culturală dar și menținerea și transmiterea culturii societății respective. Un rol important în cadrul acestora revine instituțiilor educative. De asemenea, un rol important îl au instituțiile comunicării de masă.

Instituțiile religioase, care organizează activitatea cultelor religioase și relațiile credincioșilor cu reprezentanții clerului.

3.3. Organizațiile

Organizațiile fac parte integrantă din mediul social în care trăim. Fiecare dintre noi facem parte, în cele mai multe cazuri, din una sau chiar mai multe organizații, avem relații mai mult sau mai puțin complexe cu altele.

Putem defini organizația ca „*un sistem structurat de interacțiune a oamenilor în scopul realizării unor obiective comune*” (M. Vlăsceanu, 1993, *Psihologia organizațiilor și conducerii*, Ed. Paideia, București, p.19).

Plecând de la definițiile instituțiilor și ale organizațiilor observăm o anumită similaritate între cele două, deoarece ambele oferă cadre structurale pentru inițierea și desfășurarea interacțiunilor umane. O asemenea interacțiune, oricare ar fi ea, nu apare doar într-un cadru instituțional ci și, de foarte multe ori, în cadrul unei organizații. În timp ce prin instituții se formulează regulile sau cadrul normativ al interacțiunilor, organizațiile sunt principalii actori colectivi care promovează acțiuni și interacțiuni sociale într-un cadru instituțional dat. Organizațiile, indiferent de natura lor (economice, politice, culturale, educaționale, culturale etc.) sunt grupuri de oameni care desfășoară anumite activități specializate în vederea atingerii unor scopuri comune.

Arătând că „*structura normativă instituțională oferă baza de construcție a organizațiilor*”, Mihaela Vlăsceanu consideră că relațiile dintre instituții și organizații pot lua cel puțin trei forme (M. Vlăsceanu, 1996, „Instituții și organizații”, în A. Neculau (coord.), *Psihologie socială*, Ed. Polirom, Iași, pp.386-387) :

1) Instituțiile constituie baza generativă a organizațiilor, în sensul că, prin sistemul lor normativ oferă posibilități de inițiere și de funcționare organizată a agenților colectivi. Un anumit sistem normativ instituțional generează anumite tipuri de organizații.

De exemplu, instituțiile politice ale unui regim democratic va face posibilă apariția unor anumite organizații politice, diferite de organizațiile constituite în cadrul unui regim totalitar.

2) În cursul funcționării lor, încercând să își îndeplinească obiectivele, organizațiile pot deveni agenți ai schimbării instituționale. O normă, o regulă, o lege care se dovedește, în practica unei anumite organizații sau tip de organizații că nu reglementează în mod corespunzător această practică, va fi schimbată sau modificată în timp.

3) Organizațiile reprezintă cadrul în care se derulează atât procesul de instituționalizare cât și cel de dezinstituționalizare. Organizațiile reproduc instituțiile, le asigură reproductibilitatea, le consacără statornicia, dar, în același timp, la nivelul organizațiilor are loc și procesul de schimbare a instituțiilor, de reinstituționalizare, de consacrare a unor noi norme.

Revenind la definierea organizațiilor, trebuie să remarcăm că toate își pun problema cooperării și că în toate întâlnim o anumită ierarhie, chiar dacă formele pe care le îmbracă această ierarhie și mijloacele prin care se realizează cooperarea membrilor organizației sunt diferite. Cooperarea apare ca necesară atunci când oamenii nu pot realiza singuri anumite obiective, sau nu le pot realiza într-un anumit timp și atunci își propun constituirea unei organizații, care permite realizarea mai rapidă, mai completă și mai eficientă a obiectivelor individuale. Cooperarea presupune coordonarea acțiunilor membrilor organizației, or aceasta înseamnă existența unei anumite diviziuni a muncii în cadrul organizației, o specializare a membrilor ei în efectuarea anumitor activități și presupune de asemenea o anumită ierarhie, o diferențiere a pozițiilor membrilor organizației, exercitarea de către unii a funcțiilor de conducere în cadrul organizației.

O organizație, indiferent de tipul ei, presupune existența următoarelor elemente:

1. O structură socială a organizației, anumite relații stabilite între membrii săi. Aceste relații pot fi stabilite prin normele, regulile organizației. În cadrul acestei structuri, fiecare dintre membri are o anumită poziție. Organizația se prezintă deci ca o constelație de statusuri sociale și, corelat cu ele, de roluri sociale.

2. Participanții, actorii sociali, indivizii care compun organizația, care contribuie, prin activitatea lor la existența și perpetuarea organizației și la realizarea

scopurilor acesteia. Organizațiile pot fi diferite în ceea ce privește gradul de implicare a membrilor lor în viața organizației, pot să impună, într-o măsură mai mare sau mai mică, controlul asupra vieții acestor membri.

3. Obiectivele organizației. Fiecare organizație își propune realizarea unor scopuri comune, care devin scopuri ale organizației în ansamblul său. Există însă și obiective specifice ale unor segmente ale organizației așa cum există obiective individuale ale fiecărui membru al organizației. Echilibrul organizației, funcționarea ei eficientă, depind de modul în care aceste trei categorii de obiective sunt corelate, nu sunt contradictorii.

4. Mijloacele materiale și intelectuale de care dispune organizația și pe care le folosește pentru a-și îndeplini obiectivele.

5. Simbolurile organizației, care au rolul de a reprezenta organizația în raport cu mediul exterior dar și de a asigura afirmarea identității sale și de a menține coeziunea ei.

Mai trebuie adăugat că organizațiile își desfășoară activitatea într-un anumit mediu, într-un anumit context economic, politic, tehnologic, cultural, social și că ele se află în relații complexe cu acest mediu. Organizațiile sunt sisteme sociale deschise, între ele și mediul lor au loc schimburi variate și complexe.

Marea varietate a organizațiilor existente a fost clasificată, în mod diferit, pornind de la diferite criterii. A. Etzioni, de exemplu, considera că organizațiile formale pot fi grupate în trei mari tipuri. Primul dintre ele îl reprezintă *organizațiile voluntare*, în care oamenii intră în mod voluntar, pentru că sunt interesați de scopurile pe care și le propun și de activitățile acestora. Asemenea organizații sunt: grupările politice, asociațiile profesionale, cluburile sportive etc. Un al doilea tip îl reprezintă *organizațiile utilitare*. Ele se suprapun parțial cu organizațiile voluntare, și își propun realizarea unor obiective precise, membrii lor aderă la ele pentru că aceste obiective le permit și lor realizarea unor obiective individuale. Exemplul cel mai concludent pentru acest tip sunt organizațiile economice, în toată varietatea lor. Evident este vorba despre organizațiile economice așa cum se constituie ele într-o economie de piață. Al treilea tip este acela al *organizațiilor coercitive*, în care oamenii nu intră de bună voie, ci sunt obligați să o facă. Închisorile sau spitalele psihiatrice sunt exemple pentru acest tip.

Una dintre cele mai cunoscute tipologii a organizațiilor este aceea făcută în funcție de gradul lor de structurare. Se vorbește despre organizații *formale* și organizații

informale, despre grupuri formale și informale. Grupurile informale sunt caracterizate prin existența unor relații spontane, flexibile, mai puțin precis definite între membrii lor. Natura relațiilor din cadrul grupului și chiar obiectivele acestuia sunt specificate cu mai puțină precizie. Durata de existență a acestor grupuri este de obicei mai scurtă, intrarea sau ieșirea din grup nu este reglementată în mod explicit. Chiar dacă există un sistem de norme al grupului, el este foarte restrâns și nu este codificat în mod explicit. Există lideri, conducere, ierarhie și la nivelul acestor grupuri, dar ele se află într-o stare incipientă, rudimentară și nu sunt nici ele codificate. Un grup de prieteni sau un grup de colegi de muncă sunt exemple de asemenea grupuri având un nivel redus de structurare.

Grupurile formale au o structură clar definită, pozițiile membrilor, rolurile lor, relațiile dintre ei, ierarhiile, modurile de comunicare, sunt clar definite prin norme, statute, regulamente. Obiectivele grupului sunt clar definite, ca și procedurile prin care se poate ajunge la realizarea acestor obiective și modul în care fiecare membru al grupului poate și trebuie să contribuie la realizarea obiectivului comun. Modul în care un individ dobândește calitatea de membru al unui asemenea grup, ca și condițiile de excludere ale lui din grup sunt de asemenea clar precizate. Sunt, deci, grupuri bine structurate, a căror existență și funcționare este reglementată de norme precise.

Referitor la această tipologie, trebuie să facem câteva precizări. În primul rând trebuie să spunem că *formal* și *informal* reprezintă mai degrabă extremitățile unui continuum privind organizarea, modul de structurare a grupurilor umane. Fiecare dintre grupurile concrete se situează, pe acest continuum, mai aproape sau mai departe de una dintre cele două extremități. De fapt, unii dintre teoreticienii organizațiilor consideră că organizații sunt doar grupurile formale. În al doilea rând, trebuie să avem în vedere că în cadrul grupurilor formale pot exista grupuri informale. Într-o organizație economică, de exemplu, o firmă oarecare, pot exista grupuri informale de prieteni, de colegi de muncă. Problema care se pune este aceea a integrării acestor grupuri informale în cadrul organizației, modul în care obiectivele lor sunt sau nu concordante cu cele ale organizației iar activitățile lor facilitează sau împiedică realizarea obiectivelor organizației.

Se consideră că organizațiile formale exemplare sunt organizațiile birocratice. Cel care a definit acest tip de organizație și a identificat trăsăturile sale a fost sociologul german Max Weber. Termenul de birocrăție nu are, în sociologie, sensul peiorativ pe care îl

întâlnim deseori la nivelul limbajului comun. Birocrația, arăta Weber, este un sistem de organizare rațional – legală care domină societatea modernă. Principalele caracteristici ale organizațiilor birocratice sunt, după Weber, următoarele.

1) *Specializarea*, adică o diviziune clară a muncii între membrii organizației. Responsabilitățile fiecărei funcții sunt precis definite și de asemenea locul ei în ierarhia organizației, datoriile, răspunderile și autoritatea legate de funcția respectivă.

2) *Structură ierarhică autoritară*. Pozițiile în cadrul organizației sunt ordonate după principiul ierarhiei și al autorității gradate. Funcția inferioară se află sub conducerea și controlul celei superioare. Autoritatea este dată de funcție.

3) *Sistem de reguli și reglementări formale*. Toate acțiunile și deciziile din cadrul organizației se supun unui sistem de reguli precis formulate, care acoperă întreaga funcționare a organizației.

4) *Impersonalitate și imparțialitate*. Autoritatea este impersonală, ea depinde doar de regulile organizaționale. Autoritatea unei persoane în cadrul organizației corespunde gradului ierarhic al funcției sale. Acceptarea autorității și acceptarea persoanei nu trebuie să fie identice, un funcționar având o funcție situată pe un nivel ierarhic inferior trebuie să accepte autoritatea șefului său ierarhic pentru că funcția acestuia este superioară, chiar dacă nu îl acceptă ca om. Contactele membrilor organizației cu alți membri sau cu cei din afară trebuie să fie impersonale. Funcționarul unei organizații birocratice trebuie să se comporte fără ură sau pasiune, fără afecțiune sau entuziasm.

5) *Promovare în carieră*. Activitatea unui individ într-o organizație birocratică constituie o carieră. Promovarea în carieră, ascensiunea sa pe trepte tot mai înalte ale ierarhiei organizației, se face fie în funcție de vechime, fie în funcție de competență, fie în funcție de amândouă aceste criterii.

6) *Eficiența*. Caracteristicile organizațiilor birocratice: specializare, structură ierarhică autoritară, impersonalitate în acțiunea membrilor, fac ca ea să poată atinge un grad înalt de eficiență.

Dacă pentru Max Weber birocrația reprezenta, la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului XX, forma cea mai eficientă de organizație, studii ulterioare au scos în evidență și o serie întregă de dezavantaje ale birocratiei, în așa fel încât astăzi ea nu mai reprezintă un ideal de organizare.

O modalitate destul de răspândită de clasificare a organizațiilor este aceea legată de obiectivele specifice pe care le îndeplinesc respectivele organizații, de natura activității lor. Putem vorbi în acest sens de organizații economice, politice, sociale, culturale, sportive, educative, religioase etc.

Rezumat :

Organizarea socială este o necesitate absolută pentru existența societății omenеști dar, în același timp și pentru satisfacerea nevoilor umane. Dintre formele pe care le îmbracă organizarea socială instituțiile și organizațiile ocupă un rol deosebit de important. Am prezentat deci instituțiile și organizațiile, cu trăsăturile lor caracteristice, cu relația dintre ele.

Lecturi propuse :

W. Richard Scott : Definirea instituțiilor

Să începem cu următoarea viziune totalizantă asupra instituțiilor:

- *Instituțiile sunt structuri sociale care au atins un grad înalt de mobilitate.*
- *Instituțiile sunt compuse din elemente cultural cognitive, normative și reglatoare care, împreună cu acele activități și resurse asociate lor, furnizează stabilitate și semnificație vieții sociale.*
- *Instituțiile se transmit prin intermediul unor tipuri variate de factori, inclusiv sisteme simbolice, sisteme relaționale, rutine și artefacte.*
- *Instituțiile operează la niveluri multiple de autoritate, de la sistemul global la relațiile locale interpersonale.*
- *Instituțiile au prin definiție o conotație de stabilitate, dar se supun proceselor de schimbare, atât celor de creștere, cât și celor discontinue.*

.....

Conform acestei concepții, instituțiile sunt structuri ce prezintă mai multe fațete, durabile social, formate din elemente simbolice, activități sociale și resurse materiale. Instituțiile își evidențiază proprietățile specifice: sunt relativ rezistente la schimbare

(Jepperson, 1991), au tendința să se transmită din generație în generație, să se mențină și să se reproducă (Zucker, 1977). După cum afirmă Giddens (1984): „Instituțiile sunt prin definiție elementele cele mai stabile ale vieții sociale... conferind soliditate sistemelor sociale în timp și spațiu”.

(W. Richard Scott, [2001] 2004, *Instituții și organizații*, Ed. Polirom Iași, p. 70)

Herbert A. Simon : Funcția organizării sociale

Dacă concepem, într-un sens larg, organizațiile și instituțiile ca modele de comportament de grup, nu este greu de văzut că participarea individului în asemenea organizații și instituții poate fi sursa unora dintre cele mai fundamentale și promițătoare integrări. Influențele organizaționale asupra individului sunt de două tipuri principale:

(1) Organizațiile și instituțiile permit ca fiecare membru al grupului să-și formeze expectanțe stabile privind comportamentul altor membri, în anumite condiții. Asemenea expectanțe stabile sunt o esențială condiție preliminară pentru considerarea rațională a consecințelor activității într-un grup social.

(2) Organizațiile și instituțiile asigură stimulii și „călăuzele” atenției, care orientează comportamentele membrilor grupului și care îi asigură pe acești membri cu obiectivele intermediare ce stimulează activitatea.

Desigur, nu putea supraviețui nici un model de conduită socială care nu a anticipat și nu a luat măsuri, în vreun fel, pentru satisfacerea stimulilor de foame, dorință sexuală și oboseală. Dincolo de aceasta, aranjamentele instituționale sunt supuse unor nesfârșite varieri și abia dacă se poate spune despre ele că ar reieși din vreo caracteristică înăscută a omului. De vreme ce aceste instituții determină, în mare parte, dispoziția mintală a participanților, ele stabilesc condițiile pentru exercitarea docilității și deci a raționalității în societatea umană.

.....

Modelele comportamentale pe care le numim organizații sunt fundamentale deci pentru succesul raționalității umane, în orice sens larg. Individul rațional este și trebuie să fie un individ organizat și instituționalizat. Dacă limitele severe, impuse asupra reflecției de către psihologia umană, vor fi slăbite, individul trebuie, în deciziile sale, să fie supus influenței grupului organizat din care face parte. Deciziile sale trebuie să fie nu

numai produse ale propriilor sale procese mentale, ci și să reflecte considerările mai generale, implementarea cărora este funcția grupului organizat.

(Herbert A. Simon, [1945] 2004, *Comportamentul administrativ. Studiu asupra proceselor de luare a deciziilor în structurile administrative*, Ed. Știința, Chișinău, pp. 86-87)

Erhard Friedberg : *Ce sunt organizațiile*

Cuvântul organizație ne trimite, pe de o parte, la un obiect social, iar pe de altă parte la un proces social aflat în miezul acțiunii umane.

Toată lumea cunoaște obiectul social, deoarece el face parte integrantă din mediul nostru cotidian, fiind o caracteristică dominantă a acestuia. Administrațiile publice, întreprinderile industriale, comerciale și de servicii, ca și partidele politice sau asociațiile de toate tipurile, ai căror salariați, membri, militanți și/sau clienți suntem deopotrivă, constituie organizații, adică – folosind o definiție simplă – ansambluri umane formalizate și ierarhizate în vederea asigurării cooperării și coordonării membrilor lor pentru asigurarea unor scopuri date.

(Erhard Friedberg, [1992] 1997, „Organizațiile”, în R. Boudon (coord), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București, p. 397)

Dan Banciu : *Controlul social*

Urmărind respectarea și corespondența rolurilor prescrise cu cele efectiv „jucate” de către indivizi, societatea evaluează diferențiat diferitele comportamente, stimulând pe unele și respingând pe altele. Modalitatea concretă de apreciere (pozitivă sau negativă) a comportamentelor se face prin intermediul CONTROLULUI SOCIAL, care reprezintă, în esență, un ansamblu de mijloace și mecanisme sociale și culturale prin intermediul cărora: a) sunt impuse individului o serie de interdicții și constrângeri referitoare la necesitatea respectării normelor și valorilor dezirabile; b) sunt permise anumite acțiuni, fiind apreciate și recompensate conduitele care sunt conforme cu modelul normativ și cultural; c) sunt interzise acele acțiuni care transgresează ordinea socială. Aceste interdicții și constrângeri, înlesniri și recompensări nu sunt numai de natură exterioară, ci și interioară, astfel încât indivizii se supun prin adeziunea lor (care li se pare normală) la modelele de comportament valorizate pozitiv în societate. Pentru acest motiv, controlul social este un factor important de organizare și ordonare a conduitelor

individuale și a raporturilor sociale, asigurând consistența și coeziunea internă a societății, continuitatea și stabilitatea sa internă, orientarea și reglarea comportamentului social, integrarea individului în societate. Prin intermediul său, societatea formează și impune indivizilor motivația asimilării și respectării valorilor și normelor sociale dezirabile, recompensând conduitele conforme cu modelul său etico-juridic și respingând pe cele care se abat de la acest model.

(Dan Banciu, 1999, *control social și sancțiuni sociale*, Ed. Victor, pp. 47-48)

Bibliografie :

1. **AGRABRIAN, Mircea**, 2003, *Sociologie generală*, Institutul European, Iași
2. **BANCIU, Dan**, 1999, *Control social și sancțiuni sociale*, Ed. Victor, București
3. **BOGÁTHY, Zoltán (coord.)**, 2004, *Manual de psihologia muncii și organizațională*, Ed. Polirom, Iași
4. **BOUDON, Raymond, BOURRICAUD, François**, 1982, *Dictionnaire critique de la sociologie*, P.U.F., Paris
5. **BUZĂRNESCU, Ștefan**, 1995, *Introducere în sociologia organizațională și a conducerii*, Ed. Didactică și pedagogică, București
6. **FRIEDBERG, Erhard**, [1992] 1997, „Organizațiile”, în R. Boudon (coord), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București
7. **GIDDENS, Anthony**, [1989] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București
8. **LAFAYE, Claudette**, [1996] 1998, *Sociologia organizațiilor*, Ed. Polirom, Iași
9. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București
10. **NETEDU, Adrian**, 2000, *Elemente de sociologia organizațiilor*, Ed. Eurocart, Iași
11. **RĂDULESCU, Sorin M.**, 1994, *Homo sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, Casa de editură și presă „Șansa” – S.R.L., București
12. **SALAMAN, Graeme**, 1979, *Work Organisations. Resistance&control*, Longman, London and New York
13. **SCOTT, W. Richard**, [2001] 2004, *Instituții și organizații*, Ed. Polirom, Iași
14. **SIMON, Herbert A.**, [1945] 2004, *Comportamentul administrativ. Studiu asupra proceselor de luare a deciziilor în structurile administrative*, Ed. Știința, Chișinău

15. SZCZEPANSKI, Jan, [1970] 1972, *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București
16. VLĂSCEANU, Mihaela, 1993, *Psihologia organizațiilor și conducerii*, Ed. Paideia, București
17. VLĂSCEANU, Mihaela, 2002, *Organizațiile și cultura organizării*, Ed. Trei, București
18. VLĂSCEANU, Mihaela, 2003, *Organizații și comportament organizațional*, Ed. Polirom, Iași
19. ZAMFIR, Cătălin, 1974, *Psihologia organizării și a conducerii*, Ed. Politică, București
20. ZLATE, Mielu, 2004, *Tratat de psihologie organizațional managerială, vol.I*, Ed. Polirom, Iași

Bibliografie recomandată studenților :

- 1.FRIEDBERG, Erhard, [1992] 1997, „Organizațiile”, în R. Boudon (coord), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București, pp.397-438
- 2.MIHĂILESCU, Ioan, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București, pp. 221-251
- 3.SZCZEPANSKI, Jan, [1970] 1972, *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București, pp. 163-195
- 4.RĂDULESCU, Sorin M., 1994, *Homo sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, Casa de editură și presă „Șansa” – S.R.L., București, pp. 259 – 280

Dicționar :

Control social : „ansamblul mijloacelor de care dispune un grup pentru a face în așa fel ca membrii lui să se conformeze normelor și regulilor pe care el le-a decretat”(G. Ferréol (coord.), [1995] 1998, *Dicționar de sociologie*, Ed. Polirom, Iași, p.45)

Instituții: „structurile relativ stabile de statusuri și roluri, având menirea de a conduce la satisfacerea anumitor nevoi ale oamenilor în societate sau la îndeplinirea

anumitor funcții sociale”(Mihaela Vlăsceanu, 1996, „Instituții și organizații”, în A. Neculau (coord), *Psihologie socială*, Ed. Polirom, Iași, p.378).

Organizații : „*ansambluri umane formalizate și ierarhizate în vederea asigurării cooperării și coordonării membrilor lor pentru atingerea unor scopuri date*” (Erhard Friedberg, [1992] 1997, „Organizațiile”, în R. Boudon (coord), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București, p.397)

Structură socială : „*ansamblul relațiilor relativ stabile ce caracterizează sistemul social al unei societăți, alcătuit din comunitățile, colectivitățile, clasele categoriile și grupurile sociale existente la un moment dat*”(C. Zamfir și L. Vlăsceanu (coord), 1993, *Dicționar de sociologie*, Ed. Babel, p.623)

Întrebări de autoevaluare:

- 1. De ce este necesară organizarea socială?**
- 2. Ce sunt instituțiile?**
- 3. Care sunt principalele tipuri de instituții?**
- 4. Ce sunt organizațiile?**
- 5. Care este relația între instituții și organizații?**
- 6. Care sunt rațiunile pentru care se constituie organizațiile?**
- 7. Prin ce se caracterizează organizațiile birocratice?**
- 8. Care este diferența între organizațiile formale și cele informale?**

4. Procesul conducerii

4.1. Conceptul de „conducere”

Procesul de conducere are un caracter complex și el poate fi, și a fost, abordat din perspective diferite, ale unor științe sociale diferite, ale unor fundamente teoretice diferite. Există numeroase cercetări asupra fenomenului conducerii, realizate în ultimul secol, mai ale în a doua jumătate a secolului XX, și ni s-au propus, de-a lungul timpului, numeroase definiții date conducerii (leadership-ului).

Primele studii psihologice asupra conducerii și, mai ales, a conducătorilor, au fost efectuate de către L.M. Terman în 1904.

Specificul perspectivei pe care o oferă psihologia socială asupra conducerii este acela că ea tratează acest fenomen în contextul proceselor de influență socială. Iată câteva dintre foarte numeroasele definiții date conducerii de către psihologii sociali care s-au ocupat de această problemă.

„Conducerea este influența interpersonală exercitată într-o situație definită și dirijată, grație proceselor de comunicare, spre atingerea unui scop sau a unor scopuri determinate” considerau R. Tannenbaum, J.R. Weschler și F. Massarik în 1961.

„Conducerea este procesul de influențare a activităților unui grup organizat în vederea atingerii scopului” considerau C.F. Rauch și O. Behling în 1984.

„Conducerea oamenilor este un proces dinamic de grup prin care o persoană reușește să-i determine, prin influență, pe ceilalți membri ai grupului să se angajeze de bunăvoie în realizarea sarcinilor sau scopurilor grupului, de-a lungul unei anumite perioade de timp și într-un context organizațional particular” scria G.A. Cole.

Procesul de influență socială poate fi definit ca *„acțiune asimetrică exercitată între două entități sociale (indivizi, grupuri) care interacționează în scopul modificării atitudinilor și comportamentelor uneia dintre părți, fie că aceasta este conștientă sau nu”* (S. Chelcea, P. Iluț, 2003). Desigur, sfera conceptului de influență socială este mult mai largă decât a celui de conducere, dar o include și pe aceasta din urmă.

Definițiile pe care vi le-am prezentat, și multe altele, cuprind trei elemente care sunt definatorii pentru procesul conducerii: *grupul, influența, scopul*. Din perspectiva psihologiei sociale, conducerea apare ca un raport psihosocial, nu putem vorbi despre ea în afara unor relații concrete între oameni, relații directe sau mijlocite. Aceste relații sunt relații intersubiective, de comunicare, de intercunoaștere, relații socio-afective, relații de subordonare sau de dependență.

În încercarea de a preciza și mai bine sensurile conceptului de conducere, uni cercetători îl definesc din perspectiva psihologie organizaționale, care este, în fond, o psihologie socială aplicată. În ultima vreme, numeroase tratate care abordează problematica organizațiilor se intitulează tratate de „psihologie a organizațiilor și conducerii”, deci cele două domenii, organizațiile și conducerea, sunt privite împreună, așa cum este și firesc să fie, având în vedere că, în marea majoritate a cazurilor, nu este posibilă conducerea decât în cadrul unor organizații, iar organizațiile nu pot exista, nu își pot îndeplini obiectivele pentru care s-au constituit, fără să existe procesele de conducere.

O astfel de definiție este propusă de Mihaela Vlăsceanu:

„Într-o formulare simplă vom defini conducerea ca un proces de organizare și coordonare de către un grup, într-o anumită perioadă de timp și într-un context organizațional specific, a altor grupuri de membri ai organizației, în scopul realizării unor sarcini sau scopuri specifice” (M. Vlăsceanu, 1993).

Din această perspectivă, conducerea nu este limitată, în mod necesar, la o singură persoană. În condițiile conducerii moderne, există un grup de conducere în cadrul organizației.

Pe de altă parte, conducerea este un proces dinamic, influențat de o multitudine de factori, cum ar fi: climatul organizațional, caracteristicile grupului sau a indivizilor care urmează să realizeze sarcinile, schimbările situaționale care pot interveni etc. Dinamismul procesului de conducere presupune și faptul că sarcina conducerii este aceea de a transforma potențialul în realitate, adică un conducător sau un grup de conducători trebuie să acționeze ca un factor de schimbare, de progres și inovare, și nu doar să reacționeze pasiv la ceea ce se întâmplă în cadrul organizației.

De asemenea, o implicație a acestei definiții a conducerii este aceea că ea accentuează importanța factorului uman. Conducătorul nu poate face totul singur. Ca să fie eficient, el trebuie să integreze și să coordoneze eforturile tuturor membrilor organizației.

Încercând să țină cont de tendințele actuale ale conducerii eficiente, care înseamnă conducere tranzacțională și, mai ales, transformațională, D.R. Forsyth propune următoarea definiție a conducerii, pe care o consideră *definiție interacțională*:

„Leadership-ul este un proces reciproc tranzacțional și transformațional prin care indivizilor li se permite să-i influențeze și să-i motiveze pe ceilalți pentru promovarea scopurilor individuale și de grup” (D.R. Forsyth, 2001).

El consideră că această definiție accentuează câteva trăsături cheie, cum ar fi:

1. *Leadership-ul este un proces reciproc.* Cadrul de acțiune, membrii grupului, liderul pot influența și pot fi influențați de orice variabilă a sistemului organizațional. Conducerea este un proces dinamic, care implică ajustări continue între cele trei elemente (lider, membrii grupului, cadrul de acțiune).
2. *Leadership-ul este un proces tranzacțional.* Relația dintre lider și membrii grupului este o formă de schimb social. Liderii și membrii grupului oferă timpul și energia lor în schimbul unor beneficii materiale și sociale.
3. *Leadership-ul este un proces transformațional.* Liderul intensifică motivația, încrederea, satisfacția membrilor grupului, contribuie la schimbarea valorilor, atitudinilor și opiniilor acestora, a nevoilor lor chiar.
4. *Leadership-ul este un proces de cooperare.* El se caracterizează printr-o influență legitimă, nu prin exercitarea puterii absolute de către lider.
5. *Leadership-ul este un proces de urmărire a scopurilor* adaptat în permanență. Liderul are rolul de a-i organiza și de a-i motiva pe membrii grupului pentru atingerea scopurilor individuale și de grup.

4.2. Funcțiile conducerii

Pentru înțelegerea mai bună a procesului de conducere, este utilă o prezentare, pe scurt, a funcțiilor conducerii.

Prima dintre acestea poate fi considerată **funcția planificării**. Conducerea trebuie să coordoneze resursele și activitățile organizației pentru realizarea scopurilor. Prin planificare se stabilesc obiectivele și scopurile organizației și modalitățile prin care acestea pot fi realizate. Obiectivele pot fi obiective pe termen lung sau obiective pe termen scurt. Cele două categorii sunt legate între ele și pentru fiecare trebuie întocmite planuri operaționale care să cuprindă modalitățile de realizare a lor.

O a doua funcție a conducerii este **procesul de luare a deciziei**. Acest proces presupune câteva faze: analiza și formularea problemei, analizarea posibilităților alternative de acțiune, alegerea celei mai bune alternative, implementarea deciziei.

O a treia funcție este **funcția organizării**. Ea constă, în principiu, în determinarea modalităților prin care pot fi realizate scopurile stabilite în cadrul planificării. Pentru aceasta este necesară, în primul rând, crearea și dezvoltarea unei structuri formale care să facă posibilă coordonarea resurselor, a eforturilor membrilor organizației. Aici intervine diviziunea muncii în cadrul organizației, stabilirea unităților funcționale ale organizației, departamente, secții, echipe etc., și a sarcinilor lor.

O a patra funcție a conducerii este **motivarea**. Este una dintre cele mai importante funcții. Ea presupune crearea unui climat motivațional optim la nivelul organizației, care să integreze necesitățile individuale ale membrilor organizației cu scopurile generale. Motivațiile pot fi foarte diferite, atât intrinseci, legate de activitatea pe care oamenii o desfășoară în cadrul organizației, cât și extrinseci, motive care nu țin de munca în sine ci de alte elemente, recompense, sancțiuni pe care le pot aduce îndeplinirea sau nu a sarcinilor organizaționale.

În sfârșit, a cincea funcție este cea de **control**. Ea presupune compararea permanentă a rezultatelor obținute cu ceea ce s-a planificat și realizarea corecțiilor necesare atunci când se observă abateri semnificative de la planuri. Funcția de control oferă conducerii un feed-back necesar și permanent cu privire la modul în care se realizează obiectivele organizației într-o anumită perioadă.

4.3. Dificultăți în calea conducerii

În procesul conducerii pot să apară o serie de dificultăți, de piedici, care afectează eficiența acesteia. Unele dintre aceste dificultăți au un caracter obiectiv, sunt independente de personalitatea conducătorului și de comportamentele sale, altele au un caracter subiectiv, țin de caracteristicile psihosociale ale conducătorului. Dificultățile psihologice pot fi și ele de mai multe feluri.

Dificultăți psihoindividuale. Aceste dificultăți țin de personalitatea liderului. H. Schaffer vorbea, de exemplu, despre *dualitatea comportamentului uman*, despre faptul că există un permanent amestec între rațional și irațional, conștient și inconștient, logic și afectiv. Omul are, pe de o parte, tendința de a evita situațiile care produc anxietate, amenințare, depresie sau pe cele în care se simte incompetent, slab, ridicol, iar pe de altă parte, tendința de a căuta situațiile de acceptare, de promovare, de siguranță. Cu timpul, amestecul acestor tendințe dă naștere la așa-numitele *mecanisme de apărare a individului*, de regulă inconștiente care pot produce fie comportamente favorabile conducerii, fie defavorabile acesteia. Dintre cele nefavorabile trebuie amintite cele care îl fac pe conducător să interpreteze lucrurile sub aspectul cel mai favorabil nevoilor sale particular psihologice. De exemplu, negarea, trecerea cu vederea a unor probleme dificile, crezând că dacă nu sunt luate în seamă vor fi lichidate, sau învinovățirea permanentă și nejustificată a altora pentru eșecurile organizației, sau visarea, de către conducător a unor lucruri imposibile.

Dificultăți psihosociale. Acestea sunt mai numeroase, dat fiind faptul că procesul de conducere presupune interacțiunea și influența reciprocă dintre lider și subordonați. Psihosociologul român Cătălin Mamali a încercat să identifice și să explice câteva dintre aceste dificultăți. El vorbea, de exemplu, despre unele erori apărute în procesul de percepție a celorlalți. În contextul relațiilor interpersonale, omul nu reacționează doar la structura reală a acestor relații ci și la modul în care el percepe aceste relații. Dăe între relația reală și imaginea sa nu există întotdeauna o concordanță. De exemplu, uneori apreciem un comportament actual al unui om prin prisma comportamentelor sale anterioare, care nu mai corespund situației actuale. Este ceea ce se numește *inerția percepției*, și ea poate duce la dificultăți în procesul conducerii. Acestui fenomen i se adaugă un altul, *iradierea prestigiului și autorității*. Avem un asemenea fenomen atunci când liderul crede că

dacă cineva este bun într-un domeniu, dacă face față față cu succes sarcinilor ce îi sunt încredințate în acel domeniu, atunci este bun și în alte domenii, pentru care, de fapt, el nu are nici un fel de pregătire. La aceste tipuri de erori perceptivă putem adăuga și altele, cum ar fi *simplificarea exagerată a unor comportamente sau trăsături de personalitate*, de regulă ale subordonaților, *atribuirea* de trăsături și comportamente unor persoane, trăsături și comportamente pe care acele persoane nu le au în realitate, *stereotipurile*, *prudența* sau *indulgența excesivă* în aprecierea altora.

Dificultăți psihoorganizaționale. Analiza dificultăților care stau în calea conducerii trebuie să țină cont nu doar de elementele de psihologie individuală ale liderului sau de cele psihosociale ci, mai ales, de contextul organizațional, de mediul în care interacționează o serie de elemente existente în cadrul organizației, oameni, ideile și valorile lor, problemele organizației și climatul acesteia. Dintr-o asemenea perspectivă organizațională, Nathaniel Stewart, de exemplu, a încercat să identifice o serie de *slăbiciuni ale conducătorilor*. Ele pot fi clasificate în patru categorii:

- a. *Slăbiciuni care provin din natura umană.* Aici sunt incluse slăbiciuni ca: incapacitatea conducătorului de a accepta critica, aprecierea acțiunilor celorlalți membri ai organizației ca fiind amenințătoare, competiționale, reținerea de la relații personale cu ceilalți membri ai organizației, lipsa dorinței de a acorda încredere sau recompense subalternilor, când acestea sunt meritate, duritatea nejustificată față de subalterni, indiferența față de utilizarea capacităților subalternilor și dezvoltarea lor.
- b. *Slăbiciuni care provin din raportarea liderului la valori și idei.* Aici intră dorința de a menține situația existentă, indiferent de consecințe, emoționalismul, adică reacția emoțională față de ideile subordonaților, abandonarea sau blocarea ideilor noi, exagerarea propriei funcții.
- c. *Slăbiciuni care reies din tratarea problemelor.* În această categorie sunt incluse : tăgădnarea, tendința de aștepta ca problema să se rezolve de la sine, evitarea sumării riscului, căutarea acoperirii cu orice preț, pasarea răspunderii, lipsa înclinației de a analiza, de a diagnostica, de a aprecia, tendința de a acționa mereu după un model precedent.

- d. *Slăbiciuni care apar în înfruntarea vieții de organizație.* Aici vorbim despre incapacitatea liderului de a face față realităților vieții de organizație, de a primi loviturile inerente care pot să apară, de a trăi echilibrat atât victoriile cât și înfrângerile, lipsa dorinței de a-și delega autoritatea.

Calea de eliminare a multora dintre aceste dificultăți o reprezintă o bună pregătire a liderului, o formare corespunzătoare a acestuia.

Rezumat: *Capitolul prezintă câteva dintre modalitățile de deținere a procesului de conducere. Este subliniat faptul că, din perspectivă psihosocială, conducerea reprezintă un proces de influență socială. Sunt prezentate principalele funcții ale conducerii în cadrul organizației și, de asemenea, dificultățile, de diferite categorii, care pot să stea în calea unei conduceri eficiente.*

Termeni cheie:

- *conducere*
- *influență socială*
- *funcții ale conducerii*
- *dificultăți în calea conducerii*

Bibliografie:

1. **AVRAM, Eugen, COOPER, Cary L., (coord.),** (2008), *Psihologie organizațional-managerială. Tendințe actuale*, Ed. Polirom, Iași
2. **BERNOUX, Philippe,** (1985), *La sociologie des organizations*, Éditions du Seuil, Paris
3. **BUZĂRNESCU, Ștefan,** (1995), *Introducere în sociologia organizațională și a conducerii*, Ed. Didactică și Pedagogică
4. **CHELCEA, Septimiu, ILUȚ, Petru, (coord.),** (2003), *Enciclopedie de psihosociologie*, Ed. Economică, București
5. **CONSTANTIN, Ticu, STOICA-CONSTANTIN, Ana,** (2002), *Managementul resurselor umane*, Institutul European, Iași

6. **DEAUX, Kay, WRIGHTSMAN, Lawrence S.**, (1988), *Social Psychology*, Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California
7. **DORNA, Alexandre**, [1998] (2004), *Liderul carismatic*, Ed. Corint, București
8. **FORSYTH, D.R.**, [1990] (2001), Leadership, în Pierre De Visscher, Adrian Neculau (coord.), *Dinamica grupurilor. Texte de bază*, Ed. Polirom, Iași,
9. **FORTIN, Aline**, [1991] (2001), Administratorul și psihologia puterii, în Pierre De Visscher, Adrian Neculau (coord.), *dinamica grupurilor. Texte de bază*, Ed. Polirom, Iași
10. **KETS de VRIES, Manfred F.R.**, [2001] (2003), *Leadership. Arta și măiestria de a conduce. De la paradigma clinică la pragmatismul schimbării*, Ed. CODECS, București
11. **NECULAU, Adrian**, (1977), *Liderii în dinamica grupurilor*, Ed. științifică și enciclopedică, București
12. **NECULAU, Adrian**, (2007), *Dinamica grupului și a echipei*, Ed. Polirom, Iași
13. **NETEDU, Adrian**, (2000), *Elemente de sociologia organizațiilor*, Ed. Eurocart, Iași
14. **VLĂSCEANU, Mihaela**, (1993), *Psihologia organizațiilor și conducerii*, Ed. Paideia, București
15. **VLĂSCEANU, Mihaela**, (2003), *Organizații și comportament organizațional*, Ed. Polirom, Iași
16. **ZABORILĂ, Cătălina**, (2004), Conducerea organizațiilor, în Z. Bogáthy (coord.), *manual de psihologia muncii și organizațională*, Ed. Polirom, Iași
17. **ZAMFIR, Cătălin**, (1974), *Psihologia organizării și a conducerii. Teorii și orientări contemporane*, Ed. Politică, București
18. **ZLATE, Mielu**, (2004), *Leadership și management*, Ed. Polirom, Iași
19. **ZLATE, Mielu**, (2007), *Tratat de psihologie organizațional-managerială*, vol. al II-lea, Ed. Polirom, Iași

Bibliografie minimă recomandată:

- 1.VLĂSCEANU, Mihaela,** (1993), *Psihologia organizațiilor și conducerii*, Ed. Paideia, București, pp. 15 -28
- 2.ZLATE, Mielu,** (2004), *Leadership și management*, Ed. Polirom, Iași, pp. 21 -30

Test de autoevaluare:

(răspundeți, pe scurt, la următoarele întrebări și apoi verificați răspunsul prin recitirea textului capitolului)

- 1. Cum poate fi definită conducerea, din perspectivă psihosocială?**
- 2. Ce înțelegem prin influență socială?**
- 3. Cum poate fi definită conducerea din perspectiva psihologiei organizaționale?**
- 4. Care sunt principalele funcții ale conducerii?**
- 5. Care sunt principalele dificultăți psihoindividuale care stau în calea conducerii eficiente?**
- 6. Ce înțelegem pri inerția percepției?**
- 7. Ce înseamnă iradierea prestigiului?**
- 8. Care sunt slăbiciunile liderului care provin din natura umană?**
- 9. Care sunt slăbiciunile liderului care provin din modul său de a trata problemele?**
- 10. Care sunt slăbiciunile liderului care provin din modul în care se raportează la viața de organizație?**

Capitolul 4. Comunitățile umane teritoriale

4.1. Comunități umane teritoriale

Unul dintre reprezentanții sociologiei clasice, Ferdinand Tönnies, a abordat conceptul de *comunitate* (*Gemeinschaft*) care, după el, era opus celui de *societate* (*Gesellschaft*). În cadrul comunităților (satul este un exemplu concludent), populația este oarecum imobilă, statusurile sociale sunt atribuite, familia și biserica joacă un rol important. Comunitatea este o formă de asociere bazată pe voința organică a membrilor săi, relațiile dintre ei sunt determinate de legăturile spațiale și spirituale, sunt relații afective și de cooperare. Odată cu adâncirea diviziunii sociale a muncii, cu creșterea numerică a comunităților, relațiile dintre oameni capătă un aspect impersonal și contractual. Se trece în felul acesta la societate, înlocuindu-se solidaritatea organică, specifică unei comunități, cu solidaritatea mecanică, specifică orașelor mari și marilor organizații. Trecerea de la comunitate la societate, proces specific lumii moderne, este tranziția de la societatea rurală la societatea industrial-urbană.

Conceptul de comunitate privește deci o mulțime particulară de relații sociale bazate pe un element comun tuturor participanților, pe un simț al identității lor comune. Conținutul conceptului de comunitate a rămas un subiect de dispută în evoluțiile ulterioare ale sociologiei. Aceste dispute pleacă și de la faptul că, în mod implicit, în gândirea secolului al XIX-lea, comunitatea este asociată, într-un fel cu „societatea bună”, cu relații bazate în grad înalt pe intimitate personală, profunzime emoțională, angajare morală, coeziune socială și continuitate în timp, în opoziție cu societatea care presupune pierderea acestor trăsături, pierderea sentimentului de comunitate.

Ne vom opri, în cadrul acestui curs asupra comunităților teritoriale, care pot fi definite drept colectivități care trăiesc într-o anumită arie geografică și care dispun de o cultură comună, de un anumit sistem social, cu o anumită organizare a activităților, bazate pe diviziunea socială a muncii și a căror membri sunt conștienți de apartenența la acea colectivitate.

Principalele funcții ale unei comunități sunt :

- *Funcția economică*, realizată prin intermediul unor organizații și instituții care realizează producția, distribuția, schimbul și consumul bunurilor și serviciilor.
- *Funcția de socializare*, adică de transmitere a valorilor, cunoștințelor, modelelor de comportament de la o generație la alta, permițând integrarea indivizilor în viața socială a comunității.
- *Funcția de control social*, urmărind conformarea membrilor comunității la normele acceptate ale acesteia, sancționând, pozitiv sau negativ comportamentele membrilor comunității în raport cu gradul lor de conformare.
- *Funcția de participare socială*, care face posibilă interacțiunea dintre membrii comunității în cadrul diferitelor forme de organizare și asociere.
- *Funcția de suport mutual*, adică acordarea de ajutor reciproc membrilor comunității, o funcție evidentă mai ales în cadrul comunităților tradiționale, dar care presupune, și în cadrul comunităților moderne, anumite instituții și organizații specializate în acest sens.

De milenii umanitatea este organizată în în comunități teritoriale mai mari sau mai mici. *Metropola, orașul, satul, cătunul* sunt principalele tipuri de comunități umane teritoriale, având fiecare din ele un anumit spațiu, mai întins sau mai restrâns. S-au încercat mai multe clasificări ale acestor comunități.

C. Doxiadis, de exemplu, considera că, în funcție de numărul locuitorilor, putem vorbi despre următoarele tipuri de comunități umane teritoriale:

- *habitatul grupat* – cu un număr minim de 40 de locuitori
- *mica vecinătate* – cu un număr de minim 250 locuitori
- *vecinătatea* – cu un număr minim de 1500 locuitori
- *orașul mic* – cu un număr minim de 9000 de locuitori
- *orașul* – cu un număr minim de 50 000 de locuitori
- *orașul mare* – cu un număr minim de 300 000 de locuitori
- *metropola* – cu un număr minim de 2 milioane de locuitori
- *conurbația* – cu un număr minim de 14 milioane de locuitori
- *megalopolisul* – cu un număr minim de 100 de milioane de locuitori
- *regiunea urbană* – cu un număr minim de 700 de milioane de locuitori
- *continentul urban* – cu un număr minim de de 5 miliarde de locuitori

- *ecumenopolisul* – cu un număr minim de 30 de miliarde de locuitori.

O asemenea clasificare cuprinde, evident, și o perspectivă asupra dezvoltării viitoare a formelor de locuire, plecând de la tendința de creștere continuă a marilor orașe.

Organizația Națiunilor Unite utilizează următoarea tipologie a grupărilor umane:

1.Populația „aglomerată” sau a orașelor, care cuprinde:

- a) *superconurbațiile*, cu cel puțin 12,5 milioane de locuitori
- b) *orașele plurimilionare*, cu cel puțin 2 milioane de locuitori
- c) *orașele foarte mari*, cu cel puțin 500 000 de locuitori
- d) *orașele mari*, cu cel puțin 100 000 de locuitori
- e) *populația aglomerată*, cu cel puțin 20 000 de locuitori

2.Populația orașelor mici și populația rurală, care cuprinde:

- a) *orașele mici*, cu mai puțin de 20 000 de locuitori, dar considerate orașe în definițiile naționale respective
- b) *populația rurală*, așezările pe care definițiile naționale nu le consideră drept urbane.

Câteva observații se cer făcute în legătură cu asemenea tipologii. În primul rând trebuie spus că ele au un caracter relativ, având în vedere că, de la o țară la alta, pot fi diferite modurile în care sunt definite comunitățile rurale și urbane în funcție de numărul de locuitori, adică limita de la care o așezare este considerată urbană este diferită de la o țară la alta, sau, uneori, ca și în cazul țării noastre, nu există o asemenea limită precisă. În al doilea rând, sociologii consideră că o definiție a satului și orașului nu se poate baza doar pe un singur indicator, chiar important, cum este numărul populației, ci trebuie să țină cont și de alte variabile care definesc modul de viață rural sau urban. În plus, mai trebuie arătat că, în lumea contemporană, opoziția rural-urban este tot mai mult înlocuită de un continuum rural urban, deosebirile dintre cele două tipuri de comunități umane teritoriale atenuându-se, printr-un proces de urbanizare tot mai accentuat care afectează atât satele cât și orașele.

4.2. Comunitățile rurale

La o primă vedere, comunitățile rurale, satele și cătunele, se caracterizează prin numărul mai redus al locuitorilor lor, prin preponderența ocupațiilor agricole ale locuitorilor, prin relațiile interpersonale directe ale acestor locuitori, prin respectul mai pronunțat față de tradiții. Apelând la distincția făcută de Tönnies, satul este o comunitate, în timp ce orașul apare ca având trăsăturile societății.

Sociologia a încercat în ultimul secol să stabilească diferențele existente între sat și oraș, să definească ruralul și urbanul, chiar dacă au existat și există păreri diferite în legătură cu aceste probleme.

Încă din prima parte a secolului XX. într-o lucrare celebră, *Principiile sociologiei rural-urbane*, sociologii americani P. Sorokin și K. Zimmerman arătau că diferența dintre sat și oraș se poate face ținând cont de mai multe criterii. În primul rând este vorba despre o diferență de ocupații în cadrul celor două tipuri de comunități. În cadrul societăților rurale predomină ocupațiile legate de agricultură, în timp ce la nivelul orașelor avem de a face cu o mare varietate de ocupații ale locuitorilor, dar ele au un caracter neagricol. Acesta ar fi principalul criteriu de diferențiere a ruralului în raport cu urbanul. În al doilea rând este vorba despre o diferență în ceea ce privește raporturile cu mediul înconjurător. Locuitorii satelor, având ca principale ocupații cele agricole, au o relație directă cu mediul înconjurător, activitatea lor depinde uneori în mod nemijlocit de mediu. Locuitorii orașului, practicând ocupații neagricole, de prelucrare a materiilor prime, de servicii etc, au o relație mai puțin directă cu mediul, ei trăiesc într-o mai mare măsură într-un mediu artificial, construit, și activitățile lor depind într-o mult mai mică măsură de schimbările obișnuite ale mediului natural. În al treilea rând se poate vorbi despre o diferență în ceea ce privește mărimea comunităților, agregatele rurale fiind de mărime mai mică decât orașele, având un număr mai mic de locuitori. Această diferență se leagă de fapt de diferența ocupațională. Ocupațiile agricole cer o suprafață mult mai mare decât cele neagricole, ceea ce înseamnă că populația unei comunități rurale, ocupate preponderent cu agricultura, nu poate crește foarte mult. O a patra diferență, determinată de natura ocupațiilor și de numărul locuitorilor, se referă la densitatea populației. În comunitățile rurale densitatea este mai mică decât în cele urbane, ocupațiile agricole cerând, așa cum arătam, o suprafață mai mare pentru a se putea desfășura, gospodăria țărănească, ce tradițională cel puțin, presupune un

spațiu mai mare, numărul mai mic al populației permite o repartizare mai puțin densă a populației. A cincea diferență, foarte importantă din punct de vedere sociologic, se referă la omogenitatea populației. Populația rurală tinde să fie mult mai omogenă în ceea ce privește o serie de caracteristici ca profesia, venitul, originea etnică, gradul de instrucție, opțiunile religioase și altele, decât populația orașelor. Heterogenitate populației urbane crește pe măsura creșterii mărimii orașelor. Diviziunea socială a muncii face ca la nivelul orașului să vorbim de un număr tot mai mare de profesii. Diferențele de venit sunt mai evidente, populația urbană cuprinzând, în raport cu mărimea comunității, categorii profesionale și trepte de venit foarte diferite. Mulți dintre locuitorii orașelor provin din zone diferite, ca urmare a procesului de urbanizare are loc o migrație de la sat spre oraș, dar în același timp vorbim despre o migrație de la un oraș la altul. Originea diferită a locuitorilor orașelor face să se mențină numeroase diferențe culturale, religioase, etnice. În sfârșit, între sat și oraș există o evidentă diferență în ceea ce privește mobilitatea socială, trecerea oamenilor de la un statut social la altul. Locuitorii orașelor își schimbă mai des, în interiorul aceleiași generații sau de la o generație la alta, profesia, nivelul de instruire, rezidența, nivelul de venit. Mobilitatea socială este mult mai pronunțată în raport cu cea din comunitățile orale, mai conservatoare și în ceea ce privește statutul social al membrilor lor.

Diferențierile propuse de către Sorokin și Zimmerman au fost supuse însă, în decursul timpului, la o serie de critici. Li s-a reproșat celor doi sociologi că pleacă, în analiza lor, de la situația existentă în spațiul american în prima parte a secolului XX, că evoluțiile ulterioare ale satelor și orașelor au schimbat mult o serie întreagă din aceste caracteristici. La ora actuală, la nivelul țărilor dezvoltate, ponderea populației rurale s-a redus foarte mult. La nivelul satului nu se poate vorbi doar de ocupații agricole, ci din ce în ce mai mult de ocupații legate de prelucrarea materiilor prime, de activități industriale. De fapt, din numeroase motive asistăm la o migrație a industriei din spațiul urban spre zonele din afara orașelor, mai mult sau mai puțin apropiate de acestea. Creșterea ponderii serviciilor în economiile dezvoltate a făcut ca aceste activități să pătrundă pe scară mare și la nivelul localităților rurale. Urbanizarea, care produce și transformări la nivelul satelor a făcut ca la nivelul acestora să existe o serie întreagă de dotări și utilități considerate altă dată specifice doar orașului. Modul de viață rural s-a schimbat și el, în așa fel încât diferența față de cel urban s-au atenuat. Este adevărat că o serie de alte caracteristici, care țin, de exemplu de

mărimea comunităților rurale și care impun un anumit mod de viață, un anumit grad de participare la viața comunității, un anumit specific al relațiilor între locuitori, s-au menținut.

Cercetările asupra comunităților rurale au scos în evidență faptul că acestea prezintă o mare diversitate de forme, că nu este vorba despre un fenomen social omogen. Deși păstrează unele forme de organizare și unele elemente de civilizație străvechi, comunitățile rurale au suferit un proces de transformare permanentă în decursul timpului. Există, în aceste condiții, moduri diferite de definire a ruralului, ca și tipologii diferite a comunităților rurale.

Sunt foarte cunoscute și utilizate criteriile definitorii ale comunităților rurale propuse, pe la mijlocul secolului XX, de către sociologul american R. Redfield:

1. *identitate*: este vizibil unde începe și unde se sfârșește comunitatea
2. *dimensiuni mici*: comunitățile rurale pot fi formate din câteva gospodării, câteva zeci sau câteva sute de gospodării, foarte rar depășind un număr de peste o mie de gospodării
3. *omogenitate*: activitățile și atitudinile sunt asemănătoare pentru toate persoanele de un anumit sex și o anumită vârstă
4. *autonomie*: satul satisface singur toate sau majoritatea nevoilor locuitorilor săi. Autonomia trebuie înțeleasă însă într-un mod relativ, pentru că toate comunitățile rurale întrețin anumite raporturi cu exteriorul

Sociologul american, plecând de la aceste criterii, face diferența între „folk society” și „civilization” și distinge trei tipuri de comunități rurale : *sălbatică*, *țărănești* și *agricole*. Din punct de vedere istoric, comunitățile sălbatică sunt caracteristice perioadei dinaintea feudalismului, comunitățile țărănești corespund feudalismului (în accepțiunea sa occidentală) iar comunitățile agricole sau agriculturale sunt caracteristice societății capitaliste.

În comunitățile agriculturale nu se mai manifestă autonomia colectivității, nu mai putem vorbi despre autosubsistență. Comunitatea este dominată de societatea globală, producția este orientată în principal către piață, coexistă forme diferite de proprietate, există o specializare destul de pronunțată și de asemenea o destul de pronunțată de diferențiere și stratificare socială. În aceste comunități are loc o anumită diminuare a rolului tradiției, se

diminuează gradul de intercunoaștere, crește ponderea relațiilor formalizate, crește rolul instituțiilor.

Sociologia românească are o bogată tradiție în ceea ce privește cercetarea comunităților rurale și această tradiție se leagă, în principal, de Școala sociologică de la București. Cercetările monografice desfășurate în perioada interbelică asupra unui număr mare de sate din toate provinciile istorice ale României au contribuit în mod hotărâtor la creionarea unei imagini de ansamblu asupra ruralului românesc dar și perfecționarea metodelor de cunoaștere științifică a acestuia. Mai mult decât atât, au fost întreprinse cercetări de istorie socială asupra satului românesc și, în acest sens trebuie să amintim, în primul rând contribuțiile lui H. H. Stahl la definirea și analiza *satului devălmaș*.

Preocupările pentru cercetarea satului sunt și astăzi foarte prezente în sociologia românească, pentru că populația rurală a României are încă o pondere importantă în totalul populației, pentru că satul a fost supus în ultimele decenii unor profunde transformări, unui proces de urbanizare forțată în perioada comunismului, apoi la readaptarea la economia de piață. Conform datelor recensământului din 2002, populația rurală a României era de 10 261 445, reprezentând 47,3% din totalul populației, grupată într-un număr de 3 396 892 de gospodării. Această populație locuiește în peste 2600 de comune.

4.3. Comunitățile urbane

Ca și în cazul comunităților rurale, definirea orașului este dificilă, motiv pentru care există mai multe moduri de abordare a fenomenului urban, de definire a lui. Practic, putem vorbi despre trei perspective principale de abordare a fenomenului urban:

1. perspectiva ecologiei urbane
2. perspectiva modului de viață urban
3. perspectiva structurii sociale, a spațiului social

Perspectiva ecologiei urbane a fost elaborată în cadrul așa numitei „Școli de la Chicago”, numele cele mai cunoscute din cadrul acestui grup de cercetători fiind Robert Park și Ernest Burgess. Ecologia este știința care se ocupă cu studiul adaptării organismelor vii la mediul înconjurător. Organismele tind să fie distribuite sistematic în teritoriu, în așa fel încât să se mențină un echilibru între diferitele specii. Școala de la Chicago considera că înființarea unor mari așezări urbane și distribuția diferitelor tipuri de cartiere din interiorul

acestora pot fi înțelese după principiile ecologiei. Orașele nu se dezvoltă la întâmplare, ci ca răspuns la trăsăturile mediului înconjurător. De exemplu, apar și se dezvoltă orașe pe malurile unor fluvii, în câmpiile fertile sau la intersecția drumurilor.

După înființare, un oraș presupune existența mai multor zone. Ocuparea acestor zone urbane este rezultatul unor procese de competiție, invazie sau succesiune la care participă cei care doresc ocuparea anumitor zone urbane. Pe harta unui oraș sunt reprezentate aceste zone distincte care au caracteristici sociale diferite și uneori contrastante.

Orașele pot fi concepute ca fiind formate din inele concentrice, împărțite în segmente. În mijloc se află zonele din centrul orașului, în care se amestecă, în perioada contemporană, clădiri care adăpostesc afaceri prospere și case particulare aflate în ruină. Dincolo de acestea se află cartierele mai vechi, care adăpostesc lucrătorii angajați în ocupații manuale stabile. Dincolo de ele se află suburbiile, unde tind să se stabilească cei cu venituri mari. Procesele de invazie și de succesiune au loc în interiorul segmentelor inelelor concentrice.

Abordarea ecologică a fost foarte importantă și prin faptul că reprezentanții ei au realizat un mare volum de cercetări empirice asupra orașului.

Cel care abordează urbanismul din perspectiva modului de viață urban este Louis Wirth, care și-a desfășurat și el cercetările la Chicago. În cunoscuta sa lucrare *Urbanismul ca mod de viață*, el arăta că orașul poate fi definit sociologic ca „o așezare relativ largă, densă și permanentă a unor indivizi social eterogeni”. Modul de viață urban este determinat de o serie de caracteristici ale orașului. În primul rând *mărimea agregatului de populație*. Odată cu mărimea orașului se accentuează și diferențierea locuitorilor. Multiplicarea persoanelor în stare de interacțiune face tot mai dificil contactul lor ca personalități întregi, produce o segmentare a relațiilor umane. În locul legăturilor de solidaritate, coeziunea comunității urbane este menținută prin control formal. Competiția devine o relație importantă. Legăturile de rudenie, vecinătate, afective, devin tot mai slabe. Orașul se caracterizează mai mult prin relații impersonale între locuitorii săi. Un al doilea factor caracteristic orașului, *densitatea*, întărește efectele numărului mare al populației. În plus, densitatea determină o competiție pentru ocuparea diferitelor spații urbane. Un al treilea factor, *eterogenitatea* populației, duce la o diferențiere foarte mare al structurii

sociale. Ea este însoțită de o accentuată mobilitate socială a locuitorilor orașelor și aceasta duce și la un sentiment de continuă instabilitate.

Teoria lui Wirth asupra modului de viață urban a fost supusă unor critici. De pildă R. N. Morris consideră că Wirth se referă doar la un anumit tip de oraș, orașul industrial al lumii contemporane, de fapt orașul mare american. Pe de altă parte, la nivelul orașului nu întâlnim doar relații de tip secundar, indirecte, impersonale.

Cercetările asupra fenomenului *vecinătății* pun în evidență tocmai apariția unor realități interpersonale de tip primar în cadrul orașului. Vecinătățile apar în cadrul orașelor și sunt formate de cei care locuiesc sau lucrează într-o anumită stare de proximitate spațială și care, datorită acestui fapt, pot stabili între ei relații interpersonale directe.

Definirea orașului ca spațiu social sau ca „producție socială a spațiului” presupune înțelegerea acestuia ca o proiecție a societății pe sol. Asta înseamnă că relațiile sociale existente în societate își pun amprenta asupra organizării spațiului urban. Relațiile sociale dominante în societate, relații economice, relații politice se amnifestă și în structurarea și funcționarea orașului.

Apariția și dezvoltarea orașelor, dar și impunerea la nivelul întregii societăți a unui anumit mod de locuire și de viață, numit urban, sunt rezultatul unui proces de urbanizare. Urbanizarea este un proces social global prin care se produce o transformare a structurilor sociale și profesionale, o restructurare a formelor de existență rurală și chiar a vechilor forme urbane după noi modele. Procesul de urbanizare presupune mai multe direcții de realizare. În primul rând este vorba de dezvoltarea orașelor existente, ca urmare, în primul rând a dezvoltării economice, a activităților industriale sau de servicii care creează noi locuri de muncă în cadrul orașului și atrag noi locuitori sau, pur și simplu, a creșterii demografice. În al doilea rând este vorba despre apariția unor noi orașe, de cele mai multe ori prin transformarea unor comunități rurale, tot ca urmare a dezvoltării economice. În al treilea rând putem vorbi despre pătrunderea unor caracteristici urbane la nivelul tuturor comunităților umane. Este vorba despre un anumit mod de locuire, pe care l-am putea numi urban, presupunând anumite dotări atât la nivelul comunității cât și la nivelul locuinței. Pe de altă parte este vorba despre anumite comportamente și atitudini, despre elemente ale culturii urbane care se difuzează și se stabilizează la nivelul comunităților umane. Procesul de urbanizare duce atât la creștere ponderii populației urbane în totalul populației, cât și la

atenuarea diferențelor dintre modul de viață urban și cel rural. Se poate vorbi, din ce în ce mai mult de impunerea unui adevărat continuum rural urban, care tinde să înlocuiască opoziția dintre sat și oraș ca moduri de locuire și ca tipuri de comunități umane.

Rezumat :

După o prezentare a comunităților umane teritoriale și a caracteristicilor lor, am prezentat trăsăturile definitorii ale ruralului. În continuare ne-am referit la comunitățile urbane, arătând perspectivele din care ele au fost abordate în sociologie.

Lecturi propuse :

Henri H. Stahl : Caracterizarea satelor devălmașe prin obștia lor

Ca să înțelegem exact ceea ce este un sat devălmaș nu trebuie să pierdem din vedere că el nu este alcătuit dintr-o gospodărie unică și nici nu este o simplă coexistență spațială a unor gospodării autonome. Satul devălmaș este o asociație de gospodării familiale, pe baza unui teritoriu stăpânit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare și superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr-un organ de conducere denumit „obștie”.

Existența acestui organ de conducere colectivă constituia diferența specifică a devălmășiei satești față de orice alt fel de devălmășie.

Devălmășia, adică stăpânirea în comun a unor bunuri, are multiple forme. Există, de pildă, o devălmășie familială în sânul unei singure gospodării, cuprinzând fie o „familie simplă”, fie o „familie crescută”, de tip zadrugal. Dar această devălmășie nu trebuie confundată cu „satul devălmaș”, caracterizat printr-un complex de gospodării multiple, dotate cu un organ de conducere unică.

Obștia, ca organ colectiv de autoadministrare a colectivității satești, constituie de aceea piesa esențială a satelor devălmașe și analiza organizării interne a acestei obști este deosebit de importantă pentru a diagnostica gradul de disoluție a satului devălmaș, dat fiind faptul că destrămarea devălmășiei satești este paralelă și direct legată de o dispariție simultană a puterilor obștiei.

În satele libere vom putea astfel distinge următoarele categorii de obștii:

a. Din punctul de vedere al componenței ei sociale: obștii în care totalitatea populației satului, încă nedivizată în categorii sociale antagonice, face parte cu drepturi egale, spre deosebire de obștii în care domină o categorie restrânsă de acaparatori ai averii devălmașe, în dauna consătenilor sărăciți.

b. Din punctul de vedere al organizării interne : obștii lucrând prin asentimentul obștenilor și prin aleși ai satului, cu mandat limitat și revocabil, spre deosebire de obști dominate de „funcționari” permanenți, ulterior recunoscuți și de către stat și până la urmă transformați în funcționari de stat.

c. Din punctul de vedere al naturii și mărimii drepturilor de amestec în gospodăriile familiale, distingem o gamă întreagă de variante, mergând de la obștiile cu drepturi total de dispoziție, până la simpla supraviețuire a unor servituți comune.

(H.H. Stahl, 1959, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Ed. Academiei R.P.R., București, p. 25)

Anthony Giddens : Urbanismul în Marea Britanie. Suburbanizarea și deteriorarea centrului orașelor

Majoritatea trăsăturilor principale ale schimbării urbane existente în America postbelică apar și în Marea Britanie. În decursul ultimilor 30 de ani, populația tuturor zonelor centrale din orașele importante a scăzut, în mare parte ca urmare a migrației către suburbiile în curs de dezvoltare și orașele dormitor (orașele existente în afara limitelor orașului, unde locuiesc mulți oameni care lucrează în oraș) sau sate. Populația zonei municipale a Londrei a scăzut cu aproximativ o jumătate de milion în perioada 1970–1985, în timp ce aceea a multor orașe mai mici și orașele a crescut în aceeași perioadă – de exemplu, Cambridge, Ipswich, Norwich, Oxford și Leicester. Centrele orașelor au trăit o rapidă pierdere a industriilor producătoare de bunuri, mai ales în Nord.

Cu unele excepții, „fuga de suburbii” nu a fost la fel de pronunțată ca și în SUA, iar degradarea zonelor centrale care i-a urmat a fost mai puțin marcantă. Totuși, centrele unor orașe – Liverpool, de exemplu – arată la fel de ruinate ca multe cartiere din marile orașe americane. Raportul bisericii anglicane din 1985, *Faith in the City*, descria zonele din centrul orașului în culori sinistre: „Ziduri cenușii, o aglomerare de străzi, ferestre bătute în înscânduri, graffiti, demolăriși gunoaie sunt oribilele trăsături standard

ale sectoarelor și parohiilor care ne interesează...locuințele din centrul orașului sunt mai vechi decât în orice altă parte. În termeni generali, un sfert din casele din Anglia au fost construite înainte de 1919, dar în centrele orașelor procentul se situează între 40-60%” (Biserica anglicană, 1985, p.18).

La fel ca și în Statele Unite, industriile noi se dezvoltă departe de centrul orașelor, în jurul centurii lor exterioare sau în orășelele mai mici. Acest proces a fost susținut în parte, în mod deliberat prin crearea orașelor noi planificate, cum ar fi Milton Keynes din Buckinghamshire. O serie de proiecte naționale – printre care împrumuturile în scopul consolidării caselor de către proprietarii lor sau facilități fiscale menite să atragă investitorii – au fost adoptate cu scopul de a se încerca revitalizarea destinului centrelor orașelor, dar în general succesul lor a fost de mici proporții. Raportul Scarman din 1982, rezultat al unei anchete oficiale asupra revoltelor din cartierul londonez Brixton din anul precedent, remarcă faptul că nu există o abordare coordonată a problemelor centrului orașului (Scarman, 1982). În 1985 au avut loc noi revolte în mai multe zone (incluzând iar cartierul Brixton, plus proprietatea Broadwater farm din Tottenham, în nordul Londrei, unde un polițist a fost ucis). Alte revolte urbane s-au declanșat în 1990 și 1991 la Oxford, Bristol și în alte orașe. În 1995 în Brixton au avut loc din nou revolte.

(A. Giddens, [1997] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București, p. 523)

Placide Rambaud : Urbanizarea

Există încă locuri cvasirurale în orașe și, totodată, modele urbane pătrund din ce în ce mai mult în sate. Pe de altă parte, se urbanizează nu societăți rurale localizate geografic cu precizie, ci cel mai adesea, în interiorul lor, grupuri restrânse sau chiar indivizi. De aceea, sociologii contemporani caută să interpreteze și să explice raporturile satului cu orașul în termeni de continuitate de la unul la celălalt, și nu în primul rând de opoziție.

Societățile rurale își transformă economia, beneficiază de profesii noi, își schimbă cultura tradițională. Între cele două (societatea urbană și societatea rurală, n.n.), relațiile reciproce nu mai sunt de aceeași natură, nici nu îndeplinesc aceleași funcții ca în trecut. Noi propunem să se numească urbanizare nu numai acțiunea orașului asupra satului, nici creșterea populației orașelor prin cei veniți de la sate, ci inventarea unui mod de viață

care să devină universal și să realizeze unitatea omului social. Acest mod de viață nu poate fi redus la comportamentul actual al orașelor. Factorii acestor transformări sunt atât rurali cât și citadini. Citadini, pentru că aceștia duc la acumularea tehnicilor moderne, a bogăției, a loisir-ului, a posibilităților de instruire și de informare. Rurali, pentru că cunosc eșecul proiectului lor fundamental și primesc modele urbane de existență, criticându-le, ca în cazul turismului de exemplu; pentru că mențin o concepție preindustrială a muncii sau deja se situează, uneori, într-o etapă ulterioară muncii industriale; în fine, pentru că trăiesc în strânsă legătură cu natura, dorită de cei care sunt de mult timp lipsiți de ea. În orice caz, geneza unei societăți noi dezorganizează grupurile vechi, în sat și, fără îndoială, și în oraș, dă naștere la conflicte de valori și atitudini, la noi clase sociale, favorizează avansul rapid al unor sectoare și întârzierea neliniștitoare a anumitor grupe.

Urbanizarea se prezintă astfel ca o mișcare complexă, economică și socială, intelectuală și afectivă, definită mai mult prin orientarea și finalitatea sa decât prin punctul de plecare.

(P. Rambaud, [1968] 1971, „Societate rurală și urbanizare” – fragment, în I. Aluaș și I. Drăgan (eds), *Sociologia franceză contemporană*, Ed. Politică, București, pp.511-512)

Dicționar :

Oraș : *formă de comunitate umană caracterizată prin: a. Volum demografic relativ mare; b. organizare socială bazată pe diviziune ocupațională și specializarea serviciilor; c. reglementare instituțională, formală, a relațiilor sociale; d. importanța scăzută a relațiilor de rudenie; e. relații de intracunoaștere reduse; f. comportamente eterogene; g. cultură eterogenă.*

Urbanizare : *proces social global prin care se produce o transformare a structurilor sociale și profesionale, o restructurare a formelor de existență rurală și a vechilor forme urbane după modele noi.*

Vecinătate : *relația socială constituită între persoanele care locuiesc sau lucrează în apropiere.*

Bibliografie :

1. **ABRAHAM, Dorel**, 1991, *Introducere în sociologia urbană*, Ed. Științifică, București
2. **ALUAȘ, Ion, DRĂGAN, Ion (edt)**, 1971, *Sociologia franceză contemporană*, antologie, Ed. Politică, București
3. **BĂDESCU, Ilie**, 1981, *Satul contemporan și evoluția lui istorică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
4. **BALAN, Carmen Cornelia**, 2001, *Sociologie generală*, Ed. Universității Suceava
5. **BENEVOLO, Leonard**, 2003, *Orașul în istoria Europei*, Ed. Polirom, Iași
6. **BONNET, Jaques**, 2000, *Marile metropole mondiale*, Institutul European, Iași
7. **BOUDON, Raymond, BOURRICAUD, François**, 1982, *Dictionnaire critique de la sociologie*, P.U.F., Paris
8. **FULEA, Maria, FLORIAN, Violeta, SÂRBU, Aurelia**, 1996, *Satul românesc contemporan*, Ed. Academiei Române, București
9. **GIDDENS, Anthony**, [1997] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București
10. **HALL, Peter**, [1996] 1999, *Orașele de mâine*, Ed. ALL, București
11. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității din București
12. **PIRENNE, Henri**, [1971] 2000, *Orașele evului mediu*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
13. **STAHL, Henri H.**, 2002, *Istoria socială a statului românesc*, Ed. Paideia, București
14. **STAN, Dumitru**, 2001, *Sociologia ruralului românesc, vol.I*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
15. **TOYNBEE, Arnold**, [1970] 1978, *Orașele în mișcare*, Ed. Politică, București
16. **VEDINAȘ, Traian**, 2001, *Introducere în sociologia rurală*, Ed. Polirom, Iași
17. **WOLF, Eric R.**, [1965] 1998, *Țăranii*, Ed. Tehnică, București

Bibliografie recomandată studenților :

1. **GIDDENS, Anthony**, [1995] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București, pp.505-538
2. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității din București, pp. 348-378

3. **RAMBAUD, Placide**, [1968] 1971, „Societate rurală și urbanizare”, în I. Aluaș și I. Drăgan (eds), *Sociologia franceză contemporană*, Ed. Politică, București, pp. 511-517

Întrebări de autoevaluare :

1. **Ce sunt comunitățile umane teritoriale ?**
2. **Care este diferența dintre stat și oraș ?**
3. **Prin ce se caracterizează modul de viață urban ?**
4. **Ce sunt vecinătățile ?**
5. **Ce înțelegem prin urbanizare ?**

Cuprins :

Capitolul 1. Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a realității sociale

Cunoașterea comună a realității sociale (p.1)

Cunoașterea științifică a realității sociale (p.12)

Capitolul 2. Sociologia – știință a realității sociale

2.1. Specificul sociologiei ca știință (p.26)

2.2. Apariția și dezvoltarea sociologiei (p. 31)

2.3. Evoluția sociologiei românești (p. 38)

Capitolul 3. Organizații și instituții

Organizarea socială (p. 50)

Instituțiile sociale (p. 51)

Organizațiile (p. 55)

Capitolul 4. Comunitățile umane teritoriale

4.1. Comunități umane teritoriale (p. 68)

4.2. Comunitățile rurale (p.71)

4.3. Comunitățile urbane (p. 75)

Test de autoevaluare (p. 85)

Test de autoevaluare :

Vă rugăm să răspundeți la următoarele întrebări, încercuind răspunsul care vi se pare corect. După completarea testului, verificați corectitudinea răspunsurilor recitind textele din curs care se referă la problematica respectivă.

1. Ce înțelegem prin *sociologie spontană* ?
 - a. cunoștințe imediate despre societate
 - b. un ansamblu de cunoștințe despre viața socială bazate pe simțul comun
 - c. cunoștințele sociologice pe care le dobândim prin lectură

2. Care sunt principiile care stau la baza cunoașterii științifice ?
 - a. principiul echilibrului
 - b. principiul determinismului
 - c. principiul cognoscibilității
 - d. principiul dreptății
 - e. principiul realismului

3. Cine este cel care a inventat numele sociologiei ?
 - a. Raymond Aron
 - b. Auguste Comte
 - c. Anthony Giddens

4. Care este marea personalitate a sociologiei românești interbelice care a inițiat, condus și orientat „Școala sociologică de la București” ?
 - a. Nicolae Bălcescu
 - b. Ion Ionescu de la Brad
 - c. Alexandru Claudian
 - d. Dimitrie Gusti

5. Care este metoda de cercetare pe care a perfecționat-o și a folosit-o cercetătorii din „Școala sociologică de la București” ?
 - a. metoda monografică
 - b. metoda anchetei
 - c. metoda experimentului

6. Cui se datorează procesul de diferențiere a instituțiilor ?
 - a. inițiativei conducătorilor
 - b. trecerii timpului
 - c. diversificării nevoilor și funcțiilor sociale

7. Care dintre următoarele instituții asigură exercitarea controlului social ?
 - a. instituțiile sportive
 - b. instituțiile economice
 - c. instituțiile juridice
 - d. instituțiile religioase

8. Care este legătura între instituții și organizații ?
 - a. nu există nici o legătură
 - b. sunt același lucru
 - c. structurile normative instituționale oferă baza de construcție a organizațiilor

9. Ce tip de organizații sunt societățile comerciale ?
 - a. organizații economice
 - b. organizații informale
 - c. organizații voluntare

10. Cărui tip de comunitate umană teritorială îi este caracteristică eterogenitatea?
 - a. vecinătății
 - b. orașului
 - c. cătunului